



ЭДИЙН ЗАСАГ,
ХӨГЖЛИЙН ЯАМ



МАКРО ЭДИЙН ЗАСГИЙН ТАНИЛЦУУЛГА

2023 оны 10 дугаар сар

АГУУЛГА

Товч танилцуулга.....	1
Нэг. Макро эдийн засгийн өнөөгийн нөхцөл байдал, хүлээгдэж буй гүйцэтгэл.....	2
1.1. Макро эдийн засгийн өнөөгийн нөхцөл байдал.....	2
1.2. Макро эдийн засгийн 2023 оны хүлээгдэж буй гүйцэтгэл.....	11
Хоёр. Макро эдийн засгийн 2024 оны чиг хандлага, төсөөлөл.....	15
2.1. Дэлхийн эдийн засгийн нөхцөл байдал.....	15
2.2. Макро эдийн засгийн 2024 оны төсөөлөл.....	18
Гурав. Засгийн газраас 2024 онд баримтлах бодлого, тэргүүлэх чиглэл.....	22
Дөрөв. Болзошгүй эрсдэлийн тойм.....	28

Зургийн жагсаалт

Зураг 1. ДНБ-ий өсөлтийн бүтэц, улирлаар (хувь).....	2
Зураг 2. Инфляц (хувь).....	4
Зураг 3. Албан ханш (төгрөг/ам.доллар).....	4
Зураг 4. ГВАН (сая ам.доллар).....	4
Зураг 5. Жилийн инфляц ба зорилтот түвшин (хувь).....	6
Зураг 6. Мөнгөний нийлүүлэлтийн жилийн өсөлт, пассив тал (хувь).....	7
Зураг 7. Мөнгөний нийлүүлэлтийн жилийн өсөлт, актив тал (хувь).....	7
Зураг 8. Ажиллах хүч (мян.хүн), ажиллах хүчний оролцооны түвшин (хувь).....	8
Зураг 9. Төлбөрийн тэнцэл (сая ам.доллар).....	8
Зураг 10. ГВАН (сая ам.доллар).....	8
Зураг 11. Гадаад худалдааны нийт бараа эргэлт (тэрбум ам.доллар).....	9
Зураг 12. Импортын өөрчлөлт (сая ам.доллар).....	10
Зураг 13. Импорт, хэрэглээний зориулалтаар (тэрбум ам.доллар).....	10
Зураг 14. Тоног төхөөрөмжийн импорт (сая ам.доллар).....	11
Зураг 15. Хүнсний үйлдвэрлэл (тэрбум төгрөг).....	11
Зураг 16. Арьс, ширний дотоодын дундаж үнэ (мянган төгрөг).....	13
Зураг 17. Арьс, ширний экспортын дундаж үнэ (ам.доллар/м.кв).....	13
Зураг 18. Арьс, ширний экспорт (сая ам.доллар).....	14
Зураг 19. Ноолуур, ноолууран эдлэлийн экспорт (сая ам.доллар).....	14
Зураг 20. Дэлхийн эдийн засгийн өсөлтийн төсөөлөл (хувь).....	15
Зураг 21. Зэсийн үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл (ам.доллар/тонн).....	17
Зураг 22. Алтны үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл (ам.доллар/трой унц).....	17
Зураг 23. Төмрийн хүдрийн үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл (ам.доллар/тонн).....	17
Зураг 24. Нүүрсний үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл (ам.доллар/тонн).....	17
Зураг 25. Газрын тосны үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл (ам.доллар/баррель).....	18
Зураг 26. Цахилгаан эрчим хүчний үйлдвэрлэл, хэрэглээ, сая кВт цаг.....	29
Зураг 27. Дулааны эрчим хүчний үйлдвэрлэл, хэрэглээ, сая Гкал цаг.....	29

Хүснэгтийн жагсаалт

Хүснэгт 1. Эдийн засгийн өсөлт, салбаруудын хувь нэмэр (хувь).....	2
Хүснэгт 2. Ажилгүйдлийн түвшин, насны бүлгээр (хувь).....	8
Хүснэгт 3. Төсвийн үзүүлэлтүүд (тэрбум төгрөг).....	13

Шигтгээний жагсаалт

Шигтгээ 1. Засгийн газрын 2022 оны 362 дугаар тогтоол	3
Шигтгээ 2. Хүнс, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмж	11
Шигтгээ 3. ХАА-н гаралтай бүтээгдэхүүний экспортын техникийн зохицуулалт	13
Шигтгээ 4. “УБТЗ” ХНН-ийн тарифын өөрчлөлт	19
Шигтгээ 5. Хөрөнгө оруулалтын орчин	19
Шигтгээ 6. Төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн тухай хууль	25
Шигтгээ 7. Эрчим хүчний хангамж	28

Товч танилцуулга

Эдийн засаг 2023 оны эхний хагас жилд өмнөх оноос 6.4 хувиар өссөн бол жилийн инфляц 9 дүгээр сарын байдлаар 10.1 хувь болж өмнөх оны хагас жилээс хойш 5 улирал дараалан буурлаа. Мөн гадаад валютын албан нөөц 9 дүгээр сарын эцэст 4.1 тэрбум ам.долларт хүрч, өмнөх оны мөн үеэс 1.3 тэрбум ам.доллаар нэмэгдлээ. Экспорт, гадаад валютын албан нөөцийг нэмэгдүүлэх чиглэлд хэрэгжүүлж буй цогц арга хэмжээний үр дүнд уул уурхай, тээврийн салбарууд 2023 оны эхний хагаст эдийн засгийн нийт өсөлтийн дийлэнх хувийг бүрдүүлэв. Мөн уул уурхай, тээврийн салбарын өсөлтийг даган худалдаа, үйлчилгээний салбарын идэвхжил нэмэгдэв. Харин 2022-2023 оны өвөлжилт хүндэрсэнтэй холбоотойгоор хөдөө аж ахуйн салбарын гарц өмнөх оны мөн үеэс бага байна.

Эдийн засаг 2023 оны жилийн эцэст 6.0 хувиар өсөж, экспорт 13 тэрбум ам.долларт хүрэх төлөвтэй байна. Уул уурхайн бүтээгдэхүүний гадаад эрэлт өндөр, экспорт тогтвортой нэмэгдэж, 2023 оны сүүлийн хагаст уул уурхайн салбар эдийн засгийн өсөлтийг голлон дэмжсэн хэвээр байна. Мөн хүнс, хөдөө аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмжийг импортын барааны гаалийн албан татвараас чөлөөлсөн нь оны сүүлийн хагас болон ирэх жилүүдэд боловсруулах салбарын үйлдвэрлэлийг дэмжинэ. “Монгол зочлох жил”-ийн хүрээнд хэрэгжүүлж буй арга хэмжээнүүдийн үр дүнд аялал жуулчлалын салбар 2023 онд цар тахлын өмнөх түвшинд хүрч, эдийн засгийн эрэлт, үйлчилгээний салбарын үйл ажиллагааг дэмжиж байна.

Эдийн засаг 2024 онд 7.0 хувиар өсөж, экспорт 15.4 тэрбум ам.долларт хүрэхээр төсөөлж байна. Мөн 2024 онд 60 сая тонн нүүрс, 1,500 мянган тонн зэсийн баяжмал, 8,400 мянган тонн төмрийн хүдэр, 4,850 мянган баррель газрын тос экспортлохоор төлөвлөж байна. Засгийн газраас гадаад худалдааг хөнгөвчлөх, экспортын зах зээлийг өргөжүүлэх, уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржээр арилжаалсан нүүрсийг тусгай гарцаар нэвтрүүлж, биржээр арилжаалах бүтээгдэхүүний тоо хэмжээг нэмэгдүүлэх зэрэг арга хэмжээнүүд хэрэгжүүлнэ. Мөн хилийн боомтуудын дэд бүтцийг сайжруулж, ачаа нэвтрүүлэх процессыг хөнгөвчилнө.

Хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний экспортын хоригийг цуцалж, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн экспортлох зөвшөөрөлтэй боомтын тоог нэмэгдүүлэн гадаад худалдааг илүү нээлттэй болгоно. Мөн эрчимжсэн хөдөө аж ахуйг дэмжих зорилгоор хадлан, тэжээл үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмжийг импортын тарифаас чөлөөлөх, мал, амьтны гоц халдварт өвчнөөс сэргийлэх вакцинаар бүрэн хангах зэрэг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ. Ингэснээр хөдөө аж ахуйн салбарын хөрөнгө оруулалт нэмэгдэж, эдийн засгийн өсөлтөд оруулах хувь нэмэр сэргэнэ гэж төсөөлж байна.

Нэг. Макро эдийн засгийн өнөөгийн нөхцөл байдал, хүлээгдэж буй гүйцэтгэл

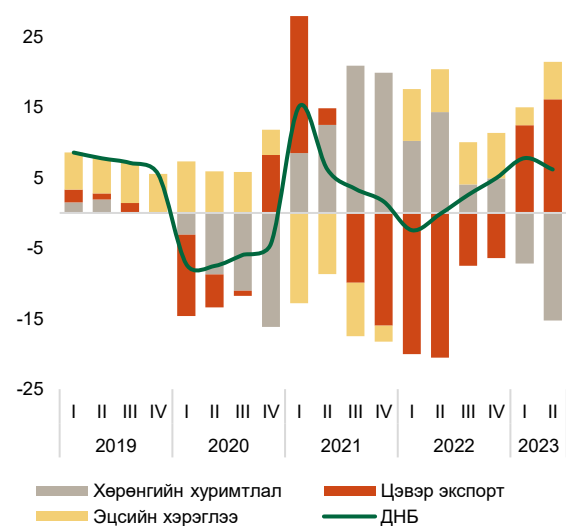
1.1. Макро эдийн засгийн өнөөгийн нөхцөл байдал

Эдийн засгийн идэвхжил шинжээчдийн төсөөлөл, хүлээлттэй нийцтэй байна. Нэрлэсэн дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (ДНБ) 2023 оны эхний хагас жилийн урьдчилсан гүйцэтгэлээр 30.5 их наяд төгрөгт хүрч, өмнөх оноос 30.6 хувиар, 2015 оны зэрэгцүүлэх үнээр тооцсон бодит ДНБ 13.6 их наяд төгрөг болж, өмнөх оноос 6.4 хувиар тус тус өслөө¹. Эдийн засгийн өсөлтөд хөдөө аж ахуйгаас бусад салбарууд эерэг нөлөө үзүүллээ. Тухайлбал, уул уурхайн салбар 45.2 хувиар, бөөний болон жижиглэн худалдааны салбар 6.6 хувиар, үйлчилгээний салбар 7.4 хувиар, тэр дундаа тээврийн салбар 74.0 хувиар тэлсэн нь эдийн засгийн нийт өсөлтийг голлон дэмжсэн.

Хүснэгт 1. Эдийн засгийн өсөлт, салбаруудын хувь нэмэр (хувь)

Үзүүлэлт	2019	2020	2021	2022	2023 I-VI
Эдийн засгийн өсөлт	5.6	-4.6	1.6	5.0	6.4
Хөдөө аж ахуй	0.7	0.8	-0.8	1.7	-1.7
Үйлдвэрлэл	0.9	-1.3	-0.6	-1.2	4.2
Уул уурхай	-0.3	-1.4	0.1	-2.1	4.0
Боловсруулах	0.3	0.3	-0.1	0.5	0.1
Цахилгаан	0.1	0.04	0.2	0.1	0.1
Барилга	0.7	-0.1	-0.9	0.2	0.0
Үйлчилгээ	2.9	-3.0	1.8	3.2	3.5
Худалдаа	1.2	-1.4	0.6	1.1	0.7
Тээвэр	0.5	-0.9	-0.3	0.4	1.8
Бусад	1.3	-0.7	1.5	1.7	0.9
Цэвэр татвар	1.0	-1.1	1.3	1.4	0.4

Зураг 1. ДНБ-ий өсөлтийн бүтэц, улирлаар (хувь)



Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Өвөлжилт хүндэрсэнтэй холбоотойгоор хөдөө аж ахуйн салбарын гарц өмнөх оны мөн үеэс бага байна. Тус салбар 2023 оны эхний хагас жилд өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 9.9 хувиар агшсан бөгөөд үүнд, тухайн салбарын 92 хувийг бүрдүүлдэг мал аж ахуйн салбар голлон нөлөөллөө. Тодруулбал, нийт мал сүргийн 59 хувийг бүрдүүлдэг Архангай, Баян-Өлгий, Говь-Алтай, Завхан, Төв, Баянхонгор, Дундговь, Ховд, Өмнөговь, Өвөрхангай, Увс аймагт 2022 онд зуншлага тааруу, гантай байснаас өвөлжилт хүндэрсэн. Үүний улмаас 2023 оны эхний хагас жилд улсын хэмжээнд нийт 3.9 сая толгой мал хорогдсон нь 2009 оноос хойших хамгийн өндөр хорогдол байв. Харин газар тариалангийн салбарт улсын хэмжээнд нийт 598 мянган га буюу өмнөх оноос 4 хувиар их талбайд тариалалт хийсэн байна.

¹ ҮСХ-ноос ДНБ-ий гүйцэтгэлийг улирал бүр олон нийтэд зарладаг. ДНБ-ийг сар бүр тооцож бодлогын шийдвэрт дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор ҮСХ-ноос туршилтын тооцоо хийж байна. Уг туршилтын тооцоогоор эдийн засаг 2023 оны эхний 8 сарын байдлаар өмнөх оны мөн үеэс 6.5 хувиар өссөн байна.

Гадаад валютын нөөц, экспортыг нэмэгдүүлэх чиглэлд хэрэгжүүлж буй цогц арга хэмжээний (Шигтгээ 1) үр дүнд уул уурхай, тээврийн салбарууд 2023 оны эхний хагаст эдийн засгийн нийт өсөлтийн дийлэнх хувийг² бүрдүүлэв. Нүүрс олборлолт 2023 оны эхний хагас жилд 31.9 сая тоннд хүрч, өмнөх оны мөн үеэс 21.4 сая тонноор буюу 3.1 дахин, цар тахлын өмнөх үе буюу 2019 оны мөн үеэс 7.2 сая тонн буюу 29 хувиар нэмэгдсэн нь уул уурхайн салбарын өсөлтөд голлон нөлөөллөө. Мөн зэсийн баяжмалын үйлдвэрлэл оны эхний хагаст 705 мянган тоннд хүрч, өмнөх оны мөн үеэс 27 хувиар өслөө. Үүнд Оюутолгойн гүний уурхайн олборлолт энэ оны 3 дугаар сард эхэлсэн болон дэлхийн зах зээлд зэсийн эрэлт өндөр байгаа зэрэг хүчин зүйлс нөлөөлжээ.

Шигтгээ 1. Засгийн газрын 2022 оны 362 дугаар тогтоол

Экспортын бодит мөнгөн орлого буурсантай холбоотойгоор 2022 оны 8 дугаар сарын эцэст төлбөрийн тэнцлийн алдагдал 1.5 тэрбум ам.долларт хүрч, төгрөгийн ам.доллартой харьцах ханш оны эхнээс 351 төгрөгөөр сулраад байв. Монгол Улсын Засгийн газраас экспортын орлогыг нэмэгдүүлэх хүрээнд “Гадаад валютын улсын нөөцийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр авах зарим арга хэмжээний тухай” Засгийн газрын 362 дугаар тогтоолыг 2022 оны 10 дугаар сарын 5-ны өдөр баталсан.

Тус тогтоолд гааль, татварын автомат бүрдүүлэлтийн систем бий болгох, ашигт малтмалын борлуулалт, хөрөнгө оруулалт, худалдан авалттай холбоотой ил тод байдлыг хангах, уул уурхайн биржийн тогтолцоог нэвтрүүлэх, ашигт малтмалыг хилийн үнээр худалдан борлуулах, экспорт, тээвэрлэлтийн үйл ажиллагааг оновчтой зохион байгуулах, байнгын ачаа тээврийн хил нэвтрэх С төрлийн зорчих зөвшөөрлийг олгох эрхийг олборлолтын үйл ажиллагаа эрхлэх аж ахуйн нэгжүүдэд шилжүүлэх зэрэг цогц арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхээр заасан. Тогтоолын хэрэгжилтийн хүрээнд:

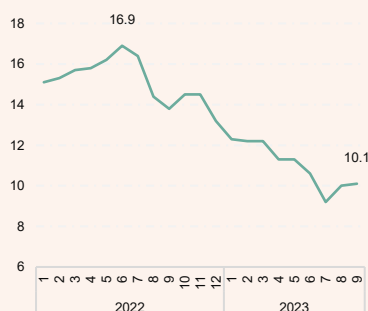
- **Гааль, татварын автомат бүрдүүлэлтийн систем ашиглалтад оров.** Бүх төрлийн ашигт малтмалын экспорт уг системээр дамжин хийгдэж байгаа ба 2023 оны 9 дүгээр сарын 1-ний өдрийн байдлаар уг системд нийт 204 аж ахуйн нэгжийн 2,025 ашигт малтмалын экспортын гэрээ хүчин төгөлдөр үргэлжилж байна. Мөн тус системд тээврийн гэрээ бүртгэх ажлыг 2023 оны 6 дугаар сард эхлүүлээд байна.
- **Уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржийн үйл ажиллагаагаа эхлүүлэв.** Уул уурхайн бүтээгдэхүүний тухай хууль 2022 оны 12 дугаар сарын 23-ны өдөр батлагдаж, 2023 оны 6 дугаар сарын 30-ны өдөр хэрэгжиж эхлэв. Ашигт малтмалыг нээлттэй борлуулах хүрээнд 2023 оны 10 дугаар сарын 1-ний өдрийн байдлаар нийт 7.5 сая тонн нүүрсийг нээлттэй арилжаалсан бөгөөд үүнээс 3.1 сая тонн нүүрсийг цахим арилжаагаар, 4.4 сая тонн нүүрсийг уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржээр тус тус арилжаалаад байна. Мөн 2023 оны 9 дүгээр сарын 15-ны өдрөөс эхлэн төмрийн баяжмалыг биржээр арилжиж эхлээд байна.
- **Нууцад хамаарах гэрээнүүдийг ил болгов.** Ашигт малтмалын борлуулалт, хөрөнгө оруулалт, худалдан авалттай холбоотой ил тод байдлыг хангах хүрээнд Засгийн газрын 2022 оны 449 дүгээр тогтоолоор “Эрдэнэс Тавантолгой” ХК-тай холбоотой төрийн нууцад хамааруулсан гэрээнүүдийн мэдээллийг нууцаас гаргаж, ил тод болголоо. Мөн борлуулалт, хөрс хуулалт, олборлолтын гэрээний мэдээллийг олон нийтэд нээлттэй болгоод байна.

² 2023 оны эхний хагас жилийн 6.4 хувийн эдийн засгийн өсөлтийн 5.8 нэгж хувийг уул уурхай болон тээврийн салбар бүрдүүлсэн.

- **“С” төрлийн зөвшөөрлийг олгох эрхийг олборлогч аж ахуйн нэгжүүдэд шилжүүлэв.** Тээвэрлэлт, экспортын үйл ажиллагааны зохион байгуулалтыг сайжруулах хүрээнд “Авто тээврийн үндэсний төв” ТӨҮГ-аас байнгын ачаа тээврийн хил нэвтрэх “С” төрлийн зөвшөөрлийг олгох эрхийг Гашуунсухайт, Шивээхүрэн, Ханги, Булган, Бургастай зэрэг боомтуудад олборлогч аж ахуй нэгжүүдэд шилжүүлээд байна.
- **Экспортлогч компаниуд шинээр “уурхайн ам” нөхцөлөөр гэрээ байгуулахыг зогсоож “хилийн үнэ” нөхцөлөөр гэрээ байгуулах шийдвэр гаргав.** Үүний үр дүнд экспортын тээвэр зохион байгуулалтын үр ашиг, нүүрс тээврийн зохион байгуулалт сайжирч, тээврийн компаниудын үйл ажиллагааг дэмжсэнээр, төсөвт төлөх татварын хэмжээ нэмэгдэв.

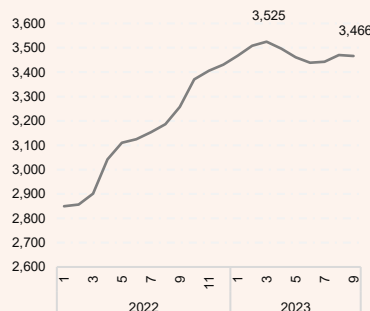
Улмаар гадаад валютын албан нөөц (ГВАН) 2023 оны 9 дүгээр сарын эцсийн байдлаар 4.1 тэрбум ам.долларт хүрч, өмнөх оны мөн үеэс 1.3 тэрбум ам.доллоор буюу 47.6 хувиар нэмэгдэж, инфляцын түвшин, төгрөгийн ханш сулрах дарамт буурахад эергээр нөлөөллөө.

Зураг 2. Инфляц (хувь)



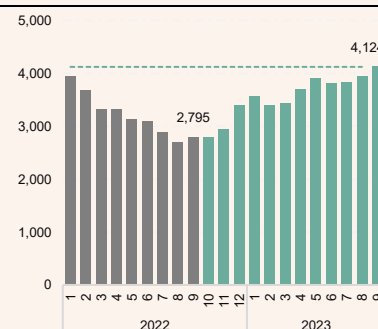
Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Зураг 3. Албан ханш (төгрөг/ам.доллар)



Эх сурвалж: Монголбанк

Зураг 4. ГВАН (сая ам.доллар)



Эх сурвалж: Монголбанк

Газрын тосны экспорт, олборлолт 2023 онд эргэн сэргэсэн бол алт, төмрийн хүдэр зэрэг бүтээгдэхүүний олборлолт өмнөх оноос буурлаа.

Газрын тосны хувьд өмнөх оны эхний хагаст хилийн боомтын үйл ажиллагааны хязгаарлалтаас³ үүдэн экспорт болон олборлолтын үйл ажиллагаа зогссон байсан. Харин хилийн боомтын үйл ажиллагаа эргэж сэргэсэнээр газрын тосны олборлолт 2023 оны эхний хагас жилд 2.5 сая баррельд хүрлээ. Гэсэн хэдий ч цар тахлын өмнөх түвшинд хараахан хүрээгүй байна⁴. Харин алт олборлолт 6.5 тоннд, төмрийн хүдрийн олборлолт 3.1 сая тоннд хүрч, өнгөрсөн оны мөн үеэс тус тус 15 болон 44 хувиар буурсан бөгөөд 2019 оны түвшинд хүрээгүй хэвээр байна.

Гадаад эрэлт сэргэж, экспортын тээврийн зохион байгуулалт сайжирсан болон тээврийн салбарт хийгдсэн либералчлалын үр дүнд тус салбарын бизнесийн идэвх сэргэв. Авто замаар тээсэн ачаа 3.2 дахин, төмөр замаар тээсэн ачаа 26 хувиар нэмэгдэж, төмөр замын дамжин өнгөрөх тээвэр сэргэсэнээр тус салбарын өсөлт эрчимжлээ.

³ Бичигт, Баянхошуу хилийн боомт 2021 оны 12 дугаар сараас 2022 оны 6 дугаар сарын хооронд хаалттай байсан.

⁴ 2019 оны эхний хагас жилд 3.4 сая баррель газрын тос, 5.5 тонн алт, 5.3 сая тонн төмрийн хүдэр олборлосон.

Уул уурхай, тээврийн салбарын өсөлтийг даган худалдааны салбарын идэвхжил нэмэгдэв. Уул уурхай, тээврийн салбарын өсөлтийг даган ачааны болон суудлын тээврийн хэрэгслийн эрэлт, жижиглэн худалдааны борлуулалт нэмэгдсэн нь худалдааны салбарт эергээр нөлөөллөө. Тухайлбал, тус салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгж өмнөх онтой харьцуулахад 13 хувиар, зээл олголт 50 хувиар, ажиллагчид 9 мянган хүнээр өсөж салбарын нийт орлого 21 хувиар нэмэгдлээ.

Боловсруулах болон барилгын салбаруудын үйлдвэрлэл 2023 оны эхний хагас жилд өмнөх оны мөн үеэс тус бүр 1.6 хувиар өслөө. Боловсруулах салбарын өсөлтөд мах боловсруулах үйлдвэрлэл нэмэгдсэн нь голлон нөлөөлсөн байна. Тухайлбал, 2023 оны эхний хагас жилд 5.8 мянган тонн адууны мах, 7.7 мянган тонн үхэр, хонь, ямааны мах боловсруулснаар мах боловсруулах, консервлох үйлдвэрлэл өмнөх оны мөн үеэс 153 хувиар өссөн байна. Үйлдвэр, эмнэлэг, сургууль, соёлын барилга зэрэг орон сууцны бус барилгын бүтээн байгуулалт өмнөх онтой харьцуулахад нэмэгдэж нийт барилга угсралт, их засварын ажил 26 хувиар өссөн байна.

Үйлчилгээний салбаруудын үйл ажиллагаа идэвхжиж байна. Үйлчилгээний бусад салбарын үйлдвэрлэл 2023 оны эхний хагас жилд өмнөх оны мөн үеэс 1.9 хувиар өслөө. Зочид буудал, нийтийн хоолны үйлчилгээний салбарын үйл ажиллагаа идэвхжиж, салбаруудын орлого 2023 оны эхний хагас жилд 37 болон 31 хувиар тус тус нэмэгдсэн байна.

Эрэлт талаас өрхийн хэрэглээ 2.7 хувиар, төрийн байгууллагын хэрэглээ 18.9 хувиар нэмэгдлээ. 2023 онд инфляц буурч, нэрлэсэн цалин өссөнөөр өрхийн бодит орлого 2023 оны 2 дугаар улиралд өнгөрсөн оны мөн үеэс 1.5 хувиар өссөн нь нийт эрэлтэд эерэг нөлөө үзүүллээ. Харин хөдөө аж ахуйн салбарын гарц буурсантай холбоотойгоор мал аж ахуйгаас орох өрхүүдийн бодит орлого 36.1 хувиар буурсан нь хөдөөгийн өрхүүдийн хэрэглээг бууруулж байна.

Экспортоос орох бодит орлого нэмэгдэж, гадаад эрэлт сэргээсэн нь нийт эрэлтийг тэтгэж байна. Монгол Улсын Засгийн газрын 2022 оны 362 дугаар тогтоолын хэрэгжилтийн үр дүнд нүүрсний экспортын саатал арилж, барааны экспорт 2.1 дахин нэмэгдэн, бараа, үйлчилгээний худалдааны алдагдал 38.5 хувиар буурч, гадаад эрэлт сэргэлээ. Түүнчлэн уул уурхайн салбараас төсөвт төвлөрүүлсэн орлого 2.4 дахин нэмэгдэж, төсвийн орон зай тэлсэн нь төрийн хэрэглээ цаашлаад дотоод эрэлтийг дэмжиж байна. Оны эхний хагас жилийн байдлаар төрийн байгууллагын хэрэглээ өнгөрсөн оны мөн үеэс 18.9 хувиар өсжээ.

Үндсэн хөрөнгийн хуримтлал 8.6 хувиар өсөж, эдийн засгийн дотоод эрэлтийг дэмжлээ. Оюутолгойн далд уурхай болон Эрдэнэт үйлдвэрийн өргөтгөл зэрэг томоохон бүтээн байгуулалтуудтай холбоотойгоор гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт оны эхний хагаст 1.2 тэрбум ам.долларт хүрч өссөн. Мөн арилжааны банкнуудын шинээр олгосон зээлийн хэмжээ оны эхний 8 сарын байдлаар 14.3 их наядад хүрч, өмнөх оноос 36.3 хувиар өсжээ.

Инфляц: Гадаад валютын нөөц тогтворжиж, тээврийн саатал намжсанаар инфляц буурч байна.

Улсын жилийн инфляц 2023 оны 9 дүгээр сард 10.1 хувьд хүрч, өмнөх оны мөн үеэс 3.7 нэгж хувиар буурсан бол өмнөх сараас 0.1 нэгж хувиар өсөв. Импортын инфляцын нийт инфляцад үзүүлэх нөлөө 2023 оны эхнээс алгуур буурч байна. Тухайлбал, 2022 онд нийт инфляцын бүрэлдэхүүн дэх импортын барааны инфляцын эзлэх хувь 52 хувь байсан бол 2023 оны 9 дүгээр сард 34.7 хувь болж буурчээ. Импортын барааны инфляц буурахад гадаад валютын албан нөөц өсөж, төгрөгийн ханш тогтворжсон нь голлон нөлөөлжээ. Мөн гадаад зах зээлд хүнсний үнэ буурсан, дэлхий нийтээр чингэлэг тээврийн үнэ нь цар тахлын өмнөх түвшинд хүрч буурсан зэрэг нь инфляц буурахад чухал нөлөө үзүүлсэн байна.

Хүнсний бүтээгдэхүүний үнэ өндөр хэвээр байгаа болон үйлчилгээний үнэ өссөн нь инфляцад сөрөг нөлөө үзүүлж байна. Дотоодын хүнсний үнэ 2023 оны 9 дүгээр сарын байдлаар 17.4 хувиар өссөн нь нийт инфляцын ойролцоогоор 46 хувийг бүрдүүлж байна. Мах, махан бүтээгдэхүүний үнэ 2023 оны 4-6 дугаар саруудад эрчимтэй өсөж байсан бол сүүлийн гурван сард буурч 9 дүгээр сарын байдлаар өмнөх оны мөн үеэс 14 хувь өсжээ. Гурил, гурилан бүтээгдэхүүний үнэ түүхий эд, үйлдвэрлэлийн зардал өссөнтэй холбоотойгоор өмнөх оны мөн үеэс 46.4 хувийн өсөлттэй байна.

Мөн үйлчилгээний үнэ өссөн нь инфляцыг нэмэгдүүлэхэд нөлөөлсөн. Тухайлбал, 2023 оны 9 дүгээр сард боловсрол 16.8 хувь, төмөр замын зорчигч тээвэр 54.8 хувь, эрүүл мэндийн даатгал 31 хувь, үсчин болон гоо сайхан 13.5 хувь, цахилгаан хэрэгслийн засвар 90.9 хувь, амбулаторийн үйлчилгээ 18.1 хувиар тус тус өсжээ.

2023 онд бодлогын хүү 13 хувьд хэвээр хадгалагдаж байна. Мөнгөний хатуу бодлогын үр дүнд 2023 оны 8 дугаар сард шинээр олгосон зээлийн жигнэсэн дундаж хүү өмнөх оны мөн үеэс 1.7 хувиар өсөж 16.4 хувьд, шинээр татсан хадгаламжийн жигнэсэн дундаж хүү өмнөх оны мөн үеэс 1.9 хувиар өсөж 11.1 хувьд тус тус хүрчээ. Бодлогын хүүг даган хадгаламж, зээлийн хүү нэмэгдсэн нь инфляц буурахад чухал нөлөөтэй байна. Түүнчлэн, 2023 оны эхний 8 сарын байдлаар нэгдсэн төсвийн үндсэн тэнцэл 3,277 тэрбум төгрөгийн ашигтай гарч өмнөх оны мөн үеэс 2,756 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдсэн нь төсөв хумьж байгааг харуулж байна. Төсвийн үндсэн тэнцэл эерэг байгаа нь инфляцыг хязгаарлах хүрээнд мөнгөний бодлоготой нийцтэй байгааг харуулж байна. Мөн Засгийн газраас гадаад валютын нөөцийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр хэрэгжүүлж буй 2022 оны 362 дугаар тогтоолын хэрэгжилтийн үр дүнд экспортын үйл ажиллагааны зохион байгуулалт сайжирч, валютын орох урсгал нэмэгдсэнээр гадаад валютын албан нөөц 2023 оны 9 дүгээр сарын байдлаар 4,124 сая ам.долларт хүрч өмнөх оны мөн үеэс 47.6 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна.

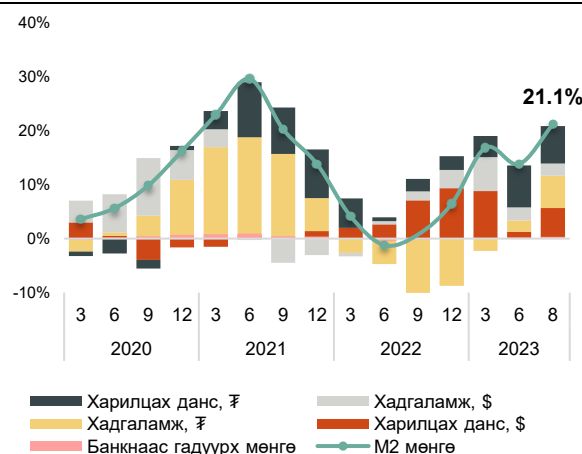
Зураг 5. Жилийн инфляц ба зорилтот түвшин (хувь)



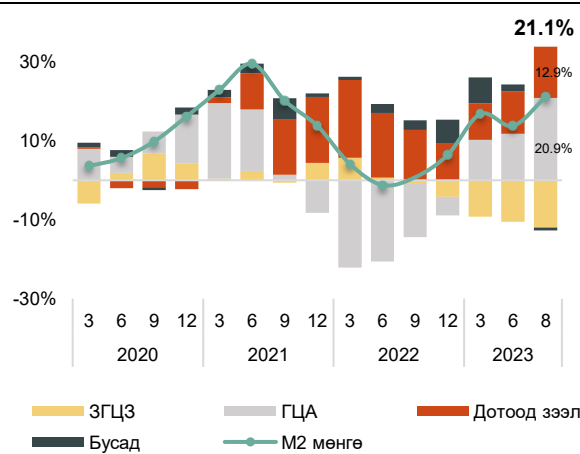
Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Мөнгөний нийлүүлэлтийн өсөлт урт хугацааны тогтвортой өсөлтийн түвшний орчимд байна. Мөнгөний нийлүүлэлт 2023 оны 8 дугаар сарын байдлаар 32.6 их наяд төгрөгт хүрч, оны эхнээс 9.8 хувиар, өмнөх оны мөн үеэс 21.1 хувиар тус тус өсжээ. Мөнгөний нийлүүлэлт өсөхөд эх үүсвэр талаас (пассив) төгрөгийн харилцах, хадгаламж нийлбэр дүнгээрээ өмнөх оны мөн үеэс 19.1 хувиар өсөж, нийт өсөлтийн 60 орчим хувийг бүрдүүлжээ. Харин байршуулалт талаас (актив) экспорт сэргэсэнтэй холбоотойгоор гадаад валютын албан нөөц нэмэгдсэн болон зээл олголт өссөн нь мөнгөний нийлүүлэлт нэмэгдэхэд голлох нөлөөг үзүүлэв.

Зураг 6. Мөнгөний нийлүүлэлтийн жилийн өсөлт, пассив тал (хувь)



Зураг 7. Мөнгөний нийлүүлэлтийн жилийн өсөлт, актив тал (хувь)



Тэмдэглэл: ЗГЦЗ- Засгийн газрын цэвэр зээл, ГЦА-Гадаад цэвэр актив

Эх сурвалж: Монголбанк

Хөдөлмөрийн зах зээл: Эдийн засгийн салбаруудын үйл ажиллагаа сэргэж байгаа хэдий ч хөдөлмөрийн зах зээл цар тахлын өмнөх түвшинд хүрээгүй хэвээр байна. 2023 оны эхний хагас жилийн байдлаар ажиллах хүчний оролцооны түвшин 57.9 хувь болж, өмнөх оны мөн үеэс 1.5 нэгж хувиар, цар тахлын өмнөх үеэс 3.1 нэгж хувиар бага байна. Мөн хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин 54.5 хувь болж, өмнөх оны мөн үеэс 0.2 нэгж хувиар, цар тахлын өмнөх үеэс 1.9 нэгж хувиар тус тус бага байна.

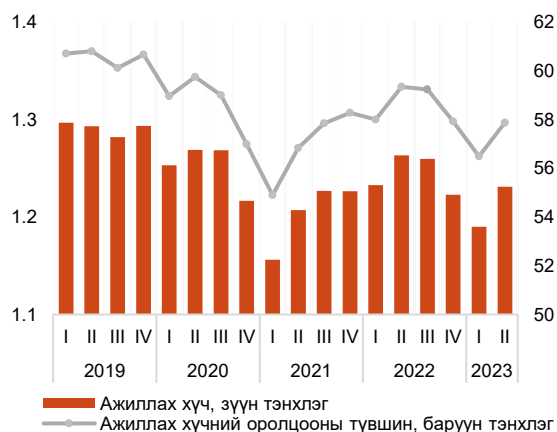
Ажиллагсдын тоо 2023 оны 2 дугаар улирлын байдлаар 1 сая 160 мянга болж, өмнөх оны мөн үеэс 5 мянган хүнээр буурчээ. Салбараар харвал уул уурхай, хөдөө аж ахуй, цахилгаан, худалдаа, үйлчилгээний салбарын ажилчдын тоо өссөн бол боловсруулах, барилга, тээврийн салбарын ажилчдын тоо буурсан нь сэргээр нөлөөлсөн байна.

Ажилгүй иргэдийн⁵ тоо цар тахлын өмнөх үеэс 60 мянган хүнээр, өмнөх оны мөн үеэс 28 мянган хүнээр буурч, 71 мянгад хүрлээ. Насны бүлгээр авч үзвэл 25-45 нас буюу хөдөлмөрийн идэвхтэй насны хүн амын ажилгүйдэл бусад насны бүлгүүдтэй харьцуулахад илүү буюу 19 мянган хүнээр буурсан байна. Энэ нь ажилгүй иргэдийн ажилгүй байх хугацаа уртсах тусам ажиллах хүчнээс гадуурх хүн ам руу шилжиж, албан бусаар хөдөлмөр эрхлэх байдал нэмэгдсэн байж болзошгүй байна.

⁵ Ажилгүй хүн гэж сүүлийн 7 хоногт хөдөлмөр эрхлээгүй, хөдөлмөр эрхлэх зорилгоор ажил хайж байгаа болон ажил хийхэд бэлэн байгаа хөдөлмөрийн насны хүн юм. (Үндэсний статистикийн хорооны Хөдөлмөр эрхлэлтийн статистикийн үзүүлэлтийг тооцох аргачлал)

Харин 15-24 насны буюу залуусын ажилгүйдэл 2023 оны 2 дугаар улирлын байдлаар өмнөх оны мөн үеэс 2.5 нэгж хувиар өсөж 14.7 хувьд хүрсэн нь бусад насны бүлгүүдтэй харьцуулахад хамгийн өндөр байна. Энэ нь залууст хөдөлмөр эрхлэх сонирхол байгаа хэдий ч тохирох ажлын байр хомс, ур чадвар нь ажил олгогчийн шаардлагад нийцэхгүй байгаатай холбоотой байна.

Зураг 8. Ажиллах хүч (мян.хүн), ажиллах хүчний оролцооны түвшин (хувь)



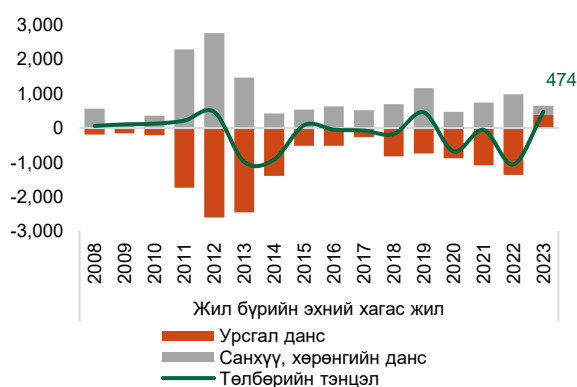
Хүснэгт 2. Ажилгүйдлийн түвшин, насны бүлгээр (хувь)

Насны бүлэг	2021	2022	2023
	II улирал	II улирал	II улирал
Улсын дүн	8.4	7.8	5.8
Эрэгтэй	8.2	8.5	6.6
Эмэгтэй	8.6	7.0	4.7
15-24 нас	17.1	12.2	14.7
Эрэгтэй	14.5	10.2	15.6
Эмэгтэй	22.1	15.2	12.7
25-54 нас	8.3	7.8	5.2
Эрэгтэй	8.1	8.9	5.7
Эмэгтэй	8.6	6.6	4.6
55+ нас	1.4	4.1	2.9
Эрэгтэй	2.5	4.5	4.0
Эмэгтэй	0.0	3.5	1.7

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Гадаад сектор: Боомтуудын үйл ажиллагаа сэргэж, тээвэрлэлтийн үйл ажиллагаа төрөлжиж, экспорт нэмэгдсэнээр гадаад валютын албан нөөц тогтвортой байна. Урсгал данс 2023 оны эхний 8 сард 504 сая ам.долларын, санхүүгийн данс 336 сая ам.долларын, нийт төлбөрийн тэнцэл 551 сая ам.долларын тус тус ашигтай гарлаа. Засгийн газрын 2022 оны 362 дугаар тогтоолын хэрэгжилтийн үр дүнд экспортын орлого нэмэгдсэнээр 2023 оны эхний хагас жилд урсгал данс 385 сая ам.долларын ашигтай гарсан нь 1998 оноос хойших түүхэн дэх эхний хагас жилийн хамгийн өндөр ашиг байв.

Зураг 9. Төлбөрийн тэнцэл (сая ам.доллар)



Зураг 10. ГВАН (сая ам.доллар)



Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Эх сурвалж: Монголбанк, тооцоолол

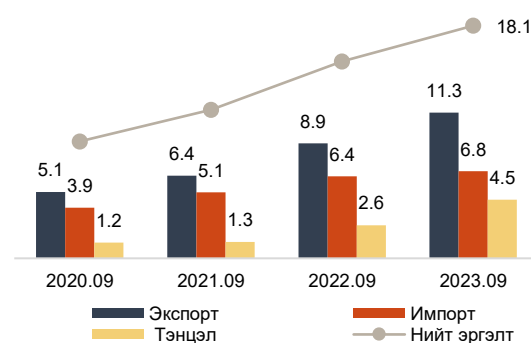
Төлбөрийн тэнцэл сайжирснаар гадаад валютын албан нөөц 2023 оны 9 дүгээр сарын эцсийн байдлаар 4.1 тэрбум ам.доллар болж, өмнөх оны мөн үеэс 1.3 тэрбум ам.доллороор нэмэгдлээ. Төгрөгийн ам.доллартой харьцах ханш өнгөрсөн оны 9

дүгээр сарын эцэст оны эхнээс 495 төгрөгөөр сулраад байсан бол 2023 оны 9 дүгээр сарын эцсийн байдлаар 3,460 болж, оны эхнээс 15 төгрөгөөр суларсан байна.

Гадаад худалдааны нийт бараа эргэлт 2023 оны 9 дүгээр сарын эцсийн байдлаар 18.1 тэрбум ам.доллар болж, өмнөх оны мөн үеэс 18.2 хувиар өсөж, гадаад худалдааны тэнцэл 4.5 тэрбум ам.долларын ашигтай гарлаа. Экспорт 11.3 тэрбум ам.долларт хүрч өмнөх оны мөн үеэс 26.6 хувиар өслөө.

Засгийн газрын 2022 оны 362 дугаар тогтоолын хүрээнд хилийн боомтоор ашигт малтмал тээвэрлэх, экспортлох үйл ажиллагааны зохион байгуулалтыг сайжруулсан, төрийн өмчит хуулийн этгээдүүдэд онцгой дэглэм тогтоож, компанийн үйл ажиллагаа, бүтэц зохион байгуулалтыг сайжруулсан болон Гашуунсухайт, Шивээхүрэн хилийн боомтуудад AGV (автомат удирдлагатай тээврийн хэрэгсэл) нэвтэрсэн зэрэг хүчин зүйлсийн үр дүнд нүүрсний экспортын биет хэмжээ 2023 оны эхний 9 сарын байдлаар 47 сая тоннд хүрч, нийт экспортын орлогын 57 хувийг дангаараа бүрдүүллээ.

Зураг 11. Гадаад худалдааны нийт бараа эргэлт (тэрбум ам.доллар)



Эх сурвалж: Гаалийн ерөнхий газар

Түүнчлэн, өнгөрсөн оны мөн үед хилийн боомтын үйл ажиллагаа хаагдсантай холбоотой⁶ тасалдаад байсан газрын тосны экспорт 2023 оны 9 дүгээр сарын эцсийн байдлаар 3.6 сая баррельд хүрч, өнгөрсөн оны мөн үеэс 2.6 дахин, гадаад эрэлтээс шалтгаалан удаашраад байсан жоншны экспорт 733 мянган тоннд хүрч, өнгөрсөн оны мөн үеэс 3.0 дахин тус тус нэмэгдээд байна. Мөн Засгийн газраас махны экспортын хоригийг цуцалсан нь нийт экспортын орлогын өсөлтийг дэмжлээ.

Харин зэсийн баяжмал, алтны экспортын орлого өнгөрсөн оны мөн үеэс буурлаа. Оюутолгойн далд уурхай ашиглалтад орсонтой холбоотойгоор зэсийн баяжмалын экспортын биет хэмжээ 2023 оны 9 дүгээр сарын эцсийн байдлаар 1,151 мянган тоннд хүрч өнгөрсөн оны мөн үеэс 5 хувиар өссөн хэдий ч зэсийн баяжмал дахь алтны агууламж багассанаас гадна цэвэр зэсийн үнэ өнгөрсөн оны эцсээс 5 хувиар буурсан нь зэсийн баяжмалын экспортын орлого буурахад нөлөөлөв. Алтны экспортын биет хэмжээ 2023 оны 9 дүгээр сарын эцсийн байдлаар 8.9 тоннд хүрч, өнгөрсөн оны мөн үеэс 30 хувиар буурахад олборлолт багассан нь нөлөөлөв.

⁶ Бичигт, Баянхошуу хилийн боомт 2021 оны 12 дугаар сараас 2022 оны 6 дугаар сар хүртэл хаалттай байсан.

2023 оны эхний 9 сард импортоор 6.8 тэрбум ам.долларын бараа бүтээгдэхүүн худалдан авсан нь өмнөх оноос 6.3 хувь буюу 0.4 тэрбум ам.доллаар өссөн байна. Өнгөрсөн онд импортын өсөлтийн дийлэнх буюу 83 хувийг импортын барааны үнийн өсөлт бүрдүүлж байсан бол энэ онд импортын өсөлтийн 99 хувь нь тоо хэмжээний өсөлт байна. Энэ нь худалдааны түнш орнуудын инфляц буурсан, тээврийн зохицуулалт сайжирсан зэрэгтэй холбоотой.

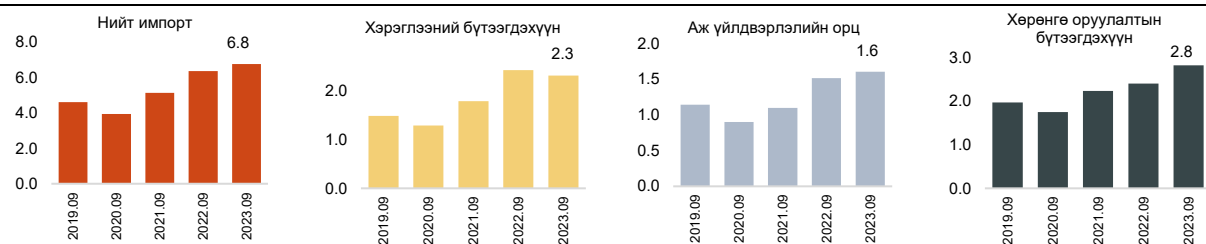
Зураг 12. Импортын өөрчлөлт (сая ам.доллар)



Эх сурвалж: Гаалийн ерөнхий газар, тооцоолол

Нийт импортын өсөлтөд хөрөнгө оруулалтын зориулалттай бүтээгдэхүүний импорт өмнөх оны мөн үеэс 17.4 хувиар өссөн нь голлон нөлөөлсөн байна. Хүнс, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн зориулалттай тоног төхөөрөмжийг импортын барааны гаалийн албан татвараас чөлөөлснөөр хүнс, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн зориулалттай тоног төхөөрөмжийн импорт 175 сая ам доллар болж 47.2 хувь өслөө. Түүнчлэн нийт тоног төхөөрөмжийн импорт 1.2 тэрбум ам.доллар болж өмнөх оны мөн үеэс 40.8 хувиар нэмэгдэж, цаашид боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарыг дэмжихээр байна.

Зураг 13. Импорт, хэрэглээний зориулалтаар (тэрбум ам.доллар)



Эх сурвалж: Гаалийн ерөнхий газар

Мөн тээврийн зориулалттай ачааны машин болон дизель түлшний импорт нэмэгдэж байна. Эдгээр төрлийн импорт нэмэгдэж байгаа нь уурхай, тээврийн салбарын үйл ажиллагаа сэргэж байгаатай холбоотой.

Харин хүнсний бүтээгдэхүүний импорт 673 сая ам.доллар болж, өмнөх оны мөн үеэс 17.2 хувиар буурсан нь өрхийн бодит орлогын өсөлт хангалттай биш байгаатай холбоотой байж болзошгүй.

1.2. Макро эдийн засгийн 2023 оны хүлээгдэж буй гүйцэтгэл

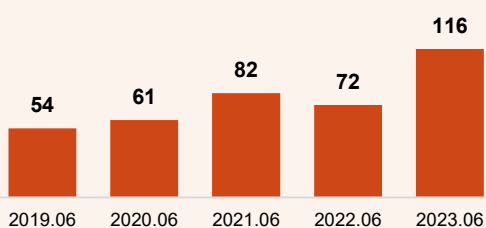
Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн: Эдийн засгийн өсөлт 2023 оны жилийн эцэст 6.0 хувьд хүрэхээр төсөөлж байна. Уул уурхайн бүтээгдэхүүний гадаад эрэлт өндөр, экспорт тогтвортой нэмэгдэж, 2023 оны сүүлийн хагаст уул уурхайн салбар (нүүрс олборлолт, зэсийн баяжмалын үйлдвэрлэл) эдийн засгийн өсөлтийг голлон дэмжсэн хэвээр байна. Уул уурхайн салбарын идэвхжилийг дагаад тээвэр болон худалдааны салбарын үйл ажиллагаа сэргэж байна. Мөн Оюутолгойн далд уурхайн бүтээн байгуулалт болон “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-д туссан төмөр зам, авто зам, боомтын бүтээн байгуулалтууд, Амгалан дулааны станцын өргөтгөл зэрэг нийт 9 төсөл, арга хэмжээ 2023 онд хэрэгжиж дуусахаар байгаа нь барилгын салбарын үйлдвэрлэлд эергээр нөлөөлнө.

Хүнс, хөдөө аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмжийг импортын тарифаас чөлөөлсөн нь оны сүүлийн хагас болон ирэх жилүүдэд боловсруулах салбарын үйлдвэрлэлийг дэмжинэ (Шигтгээ 2). Харин оны эхэнд өвөлжилт хүндэрч, том малын зүй бус хорогдол өндөр байсантай холбоотойгоор хөдөө аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэл 2023 онд өмнөх оноос бага хэвээр байна. Ургацын урьдчилсан балансаар өнгөрсөн онтой харьцуулахад улаан буудай 17 хувиар, хүнсний ногоо 18 хувиар, ногоон тэжээл 42 хувиар өсөх төлөвтэй байна.

Шигтгээ 2. Хүнс, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмж

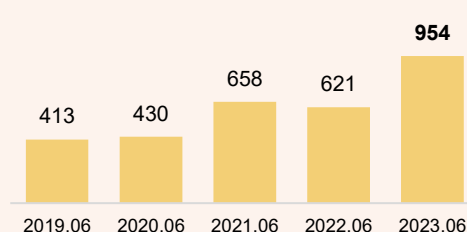
Хүнс, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн зориулалттай тоног төхөөрөмж үндсэн хөрөнгийн хуримтлалыг нэмэгдүүлж байна. Монгол Улсын Засгийн газрын 2023 оны 107 дугаар тогтоолоор хүнс, хөдөө аж ахуйн гаралтай түүхий эд боловсруулах зориулалттай, тухайн үйлдвэрийн үндсэн хөрөнгөөр бүртгэгдэх нийт 427 нэр төрлийн машин, тоног төхөөрөмжийг импортын барааны гаалийн албан татвараас чөлөөлөхөөр шийдвэрлэсэн. Үүний үр дүнд 2023 оны эхний хагаст хүнс, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн зориулалттай тоног төхөөрөмжийн импорт 116 сая ам.долларт хүрч, өмнөх оны мөн үеэс 61 хувиар өссөн байна.

Зураг 14. Тоног төхөөрөмжийн импорт (сая ам.доллар)



Эх сурвалж: Гаалийн ерөнхий газар

Зураг 15. Хүнсний үйлдвэрлэл (тэрбум төгрөг)



Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Түүнчлэн хүнсний үйлдвэрлэл оны эхний хагаст 954 тэрбум төгрөгт хүрч, өмнөх оноос 54 хувиар нэмэгдэн, хүн амын хүнсний хангамжийг сайжруулсан эерэг өөрчлөлт гарлаа. Нөгөөтээгүүр машин тоног, төхөөрөмжийн хуримтлал 11.5 хувиар нэмэгдэн, нийт үндсэн хөрөнгийн хуримтлалыг 8.6 хувиар өсгөсөн нь эдийн засгийн урт хугацааны өсөлтийг дэмжих эерэг нөлөөг үзүүлнэ.

Засгийн газраас 2023-2025 оныг “Монгол зочлох жил” болгож, аялал жуулчлалыг дэмжих арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлж байна. Улмаар аялал жуулчлалын салбар 2023 онд цар тахлын өмнөх түвшинд хүрч, эдийн засгийн эрэлт, үйлчилгээний салбарын үйл ажиллагааг дэмжинэ.

Төрийн албан хаагчдын цалин, өндөр настны тэтгэвэр 2023 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс нэмэгдсэнээр оны сүүлийн хагаст өрхийн хэрэглээ нэмэгдэж, эдийн засгийн дотоод эрэлтэд эерэг нөлөө үзүүлнэ. Түүнчлэн экспортын түүхий эдүүдийн гадаад эрэлтийн төлөв сайн байснаар төсвийн орлого сайжирч, төсвийн орон зай нэмэгдэх, цаашлаад нийт эрэлтийг дэмжих төлөвтэй байна.

Гадаад худалдаа: 2023 онд экспорт 13.1 тэрбум ам.доллар, импорт 9.5 тэрбум ам.долларт хүрч, гадаад худалдаа 3.6 тэрбум ам.долларын ашигтай гарах төлөвтэй байна.

Гадаад валютын албан нөөцийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн Засгийн газрын 2022 оны 362 дугаар тогтоолын хүрээнд Гашуунсухайт, Замын-Үүд, Шивээхүрэн хилийн боомтуудад ухаалаг гарц болон нүүрсний шинжилгээний лаборатори, рентгений тоног төхөөрөмжийг ашиглалтад оруулж, уул уурхайн бүтээгдэхүүний тээвэрлэлтийн үйл ажиллагааг оновчтой зохион байгуулан, биржээр арилжсан нүүрсийг хил нэвтрүүлэх тусгай гарц, горимыг бий болгож, уул уурхайн бүтээгдэхүүний экспортыг эрчимжүүлэх арга хэмжээг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ. Түүнчлэн, Уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржийн тухай хууль мөрдөгдөж эхэлсэнтэй холбоотойгоор оны сүүлийн саруудад тус биржээр арилжаалагдах нүүрсний хэмжээ болон биржээр арилжаалах бүтээгдэхүүний нэр төрөл нэмэгдэж экспортын орлогыг дэмжинэ.

ОУВС-гийн 2023 оны 7 дугаар сард нийтэлсэн “Дэлхийн эдийн засгийн төлөв” тайланд дурдсанаар 2023 онд олон улсад бараа бүтээгдэхүүний үнийн өсөлт саарах төлөвтэй байгаа ч хүнс, шатахууны үнийн өсөлтөөс шалтгаалан оны сүүлийн саруудад манай улсын импортын барааны үнийн өсөлт нэмэгдэх эрсдэлтэй байна. Эдийн засгийн идэвхжил, тэр дундаа боловсруулах, уул уурхай, тээврийн салбарын өсөлтийг дагаж машин, тоног төхөөрөмж, нефтийн бүтээгдэхүүний импорт нэмэгдэхээр байна.

Төлбөрийн тэнцэл: Энэ оны сүүлийн хагаст Монгол Улсын Хөгжлийн банкны бондуудын төлбөр төлөгдөх хуваарьтай байна. Засгийн газраас гадаад валютын албан нөөцийг нэмэгдүүлэх чиглэлд авч хэрэгжүүлж буй бусад арга хэмжээний үр дүнд 2023 онд төлбөрийн тэнцэл ашигтай гарахаар хүлээгдэж байна.

Инфляц: Улсын инфляц 2023 оны 9 дүгээр сард 10.1 хувьтай гарсан бол 2023 оны эцэст нэг оронтой тоонд хүрэх төлөвтэй байна. Инфляцыг бууруулахад Засгийн газрын зүгээс гадаад валютын албан нөөцийг нэмэгдүүлж, ханшийн зах зээлийг тогтворжуулах, мөн мах, хүнсний ногоо, эм зэрэг голлох бүтээгдэхүүнүүдийн нийлүүлэлтийн сүлжээг сайжруулахад анхаарч ажиллаж байна. ОХУ ба Украины үр тарианы хэлцэл цуцлагдсан, Энэтхэг улс цагаан будааны экспортод хориг тавьсан, олон улсад ургамлын тосны үнэ сүүлийн сар эрчимтэй өссөний нөлөөгөөр болон худалдааны түнш орнуудын инфляц эрчимжих, олон улсад хүнс, эрчим хүч, шатахууны үнэ өсөх хүлээлт байгаа нь инфляцын дарамтыг нэмэгдүүлж байна.

2023 оны эхний 8 сарын байдлаар нэгдсэн төсвийн үндсэн тэнцэл 3,277 тэрбум төгрөгийн ашигтай гарч, тэнцэл өмнөх оны мөн үеэс 2,756 тэрбум төгрөгөөр сайжирсан. Энэ нь инфляцыг хязгаарлах хүрээнд хэрэгжүүлсэн төсвийн бодлого

Хүснэгт 3. Төсвийн үзүүлэлтүүд (тэрбум төгрөг)

Үзүүлэлт	2021		2022		2023	
	Эхний 8 сар	II хагас	Эхний 8 сар	II хагас	I хагас	Эхний 8 сар
Нийт орлого	9,793	7,200	10,956	10,592	11,059	15,248
Нийт зарлага	9,547	8,132	10,928	9,986	9,034	12,791
Нийт тэнцэл	246	-932	29	606	2,026	2,458
Хүүгийн төлбөр	473	416	492	401	514	819
Үндсэн тэнцэл	718	-516	521	1,007	2,539	3,277

Үндсэн тэнцэл: нийт тэнцлээс хүүгийн төлбөрийг хасаж тооцсон дүн
Эх сурвалж: Сангийн яам

мөнгөний бодлогын чиглэлтэй нийцтэй байгааг харуулах бөгөөд цаашид мөнгөний нийлүүлэлтийг хязгаарлахад хувь нэмэр оруулж, инфляцын дарамтыг бууруулахад эергээр нөлөөлж байна.

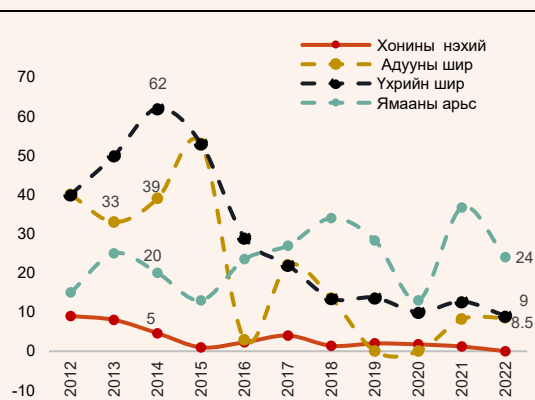
Шигтгээ 3. ХАА-н гаралтай бүтээгдэхүүний экспортын техникийн зохицуулалт

Засгийн газраас баримталж буй уул уурхайн бус салбарыг дэмжих, бүтээгдэхүүний боловсруулалтын түвшнийг шат шатаар ахиулах, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх бодлогуудыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд гадаад худалдааны нээлттэй байдлыг нэмэгдүүлэх, элдэв хориг саадыг арилгах, төрийн зохицуулалтыг энгийн бөгөөд хялбар байлгах, тусгай зөвшөөрлүүдийг хүнд сурталгүй, цахимаар олгох нь чухал нөлөөтэй. Энэ хүрээнд хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний экспортын техникийн зохицуулалтад тодорхой өөрчлөлт оруулав.

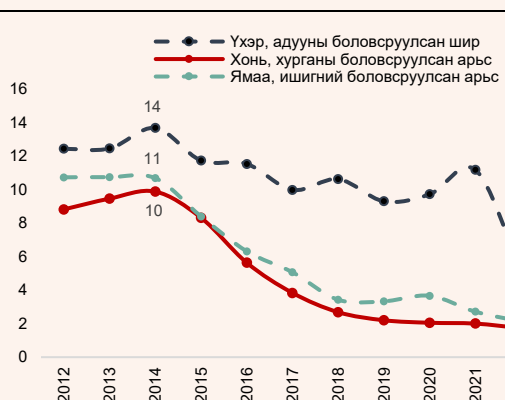
Арьс, ширний экспортын техник зохицуулалт

Боловсруулаагүй арьс, ширний экспортыг хориглох шийдвэрийг анх 2013 онд Засгийн газар гаргасан. Уг шийдвэрийн үр дүнд арьс ширний эрэлт болон үнэ унаж, малчдын орлогын эх үүсвэр буурсан. Тухайлбал, адууны ширний дотоодын үнэ 2013 онд 33 мянган төгрөг байсан бол 2022 онд 8,500 төгрөг болж, 4 дахин, нэг м.кв ширний экспортын үнэ 2014 онд 14 ам.доллар байсан бол 2022 онд 5 ам.доллар болж 2.8 дахин тус тус буурсан.

Зураг 16. Арьс, ширний дотоодын дундаж үнэ (мянган төгрөг)



Зураг 17. Арьс, ширний экспортын дундаж үнэ (ам.доллар/м.кв)



Эх сурвалж: Гаалийн ерөнхий газар, Үндэсний статистикийн хороо

Мөн арьс, ширний экспортын орлого сүүлийн 10 жилд 9 дахин буурсан байна. Аливаа бүтээгдэхүүний эрэлт, үнэ цаг хугацааны туршид тасралтгүй өсдөг бол манай улсын арьс ширний үнэ сүүлийн 10 жилийн туршид буурсан нь экспортыг хориглосон шийдвэрийн уршиг юм.

Уул уурхайн бус экспорт, малчин өрхүүдийн орлогыг дэмжих хүрээнд Засгийн газраас энэ оны 2 дугаар сард боловсруулаагүй бүх төрлийн арьс, ширийг 2 жилийн хугацаанд экспортод гаргахыг зөвшөөрсөн шийдвэрийг гаргасан. Үүний үр дүнд ОХУ, Бүгд Найрамдах Турк Улс руу түүхий арьс, шир экспортолж эхэлсэн бөгөөд 2023 оны эхний 8 сарын байдлаар нийт арьс, ширний экспорт 3 сая ам.долларт хүрч, өнгөрсөн оны мөн үеэс 53 хувиар өссөн байна. Гэсэн хэдий ч техникийн зохицуулалтын өмнөх түвшнээс 8-9 дахин бага хэвээр байна. Өөрөөр хэлбэл, техникийн зохицуулалтыг түр түдгэлзүүлснээр арьс ширний экспорт, үнэ бүрэн сэргээгүй байна.

Угаасан ноолуурын экспортын техник зохицуулалт

Ямааны ноолуурын хувьд 2023 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс эхлэн угаасан ноолуурын экспортыг хориглох шийдвэрийг 2022 онд гаргасан нь ноолуурын үнэ, малчдын орлого буурах эрсдэлийг бий болгосон.

Эдгээр эрсдэлээс сэргийлж Засгийн газар 2023 оны 2 дугаар сард ноолуурын экспортыг хориглосон шийдвэрийг 2024 оны 7 дугаар сар хүртэл түдгэлзүүлсэн. Улмаар дотоодын зах зээл дээрх ноолуурын үнэ 2023 оны хавар 119,200 төгрөг болж буюу өмнөх оны мөн үеэс 11.2 мянган төгрөгөөр өссөн. Ноолуурын эрэлт хангагдаж, үнэ өссөн нь өрхийн орлого эмзэг байгаа энэ үед хөдөөгийн ядуурал, иргэдийн орлогын тэгш бус байдал нэмэгдэхээс сэргийлэх чухал хүчин зүйл болсон.

Зураг 18. Арьс, ширний экспорт (сая ам.доллар)



Эх сурвалж: Гаалийн ерөнхий газар, Үндэсний статистикийн хороо

Зураг 19. Ноолуур, ноолууран эдлэлийн экспорт (сая ам.доллар)



Эх сурвалж: Гаалийн ерөнхий газар, Үндэсний статистикийн хороо

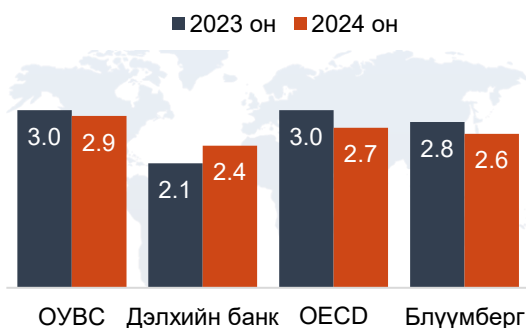
Хоёр. Макро эдийн засгийн 2024 оны чиг хандлага, төсөөлөл

2.1. Дэлхийн эдийн засгийн нөхцөл байдал

Үнийн өсөлт, томоохон улсуудын авч хэрэгжүүлж буй мөнгөний хатуу бодлого, геополитикийн хямралт байдлын нөлөөгөөр 2023 болон 2024 онд дэлхийн эдийн засгийн өсөлт түүхэн дунджаас бага⁷ буюу 3.0 орчимд хувьд байна гэж Олон Улсын Валютын Сан (ОУВС) тооцоолж байна. Сүүлийн саруудад эрчим хүч, хүнсний үнийн индекс буурч, нийлүүлэлтийн сүлжээний доголдлын нөхцөл байдал сайжирсны нөлөөгөөр дэлхийн ихэнх улсуудад инфляцын түвшин буурах хандлагатай байна. Гэхдээ инфляцыг онилох мөнгөний бодлоготой нийт улсуудын 89 хувьд нь 2024 оны инфляц зорилтот түвшнээсээ өндөр хэвээр байх төлөвтэй байна. Өөрөөр хэлбэл, цаашид олон улс оронд мөнгөний бодлого нь хатуу хэвээр үргэлжлэхээр байна.

Үнийн өсөлтийг хязгаарлах бодлогын нөлөөгөөр хөгжингүй орнуудын эдийн засгийн идэвхжил саарах ч хөгжиж буй орнуудын өсөлт сэргэж, дэлхийн нийтийн эдийн засгийн өсөлтийг дэмжихээр байна. Үнийн өсөлт удаан хугацаанд үргэлжлэх, БНХАУ-ын эдийн засгийн идэвхжил хүлээлтээс доогуур байх, санхүүгийн салбарт тогтворгүй байдал үүсэх, геополитикийн зөрчилдөөн гүнзгийрэх зэрэг эрсдэлүүд дэлхийн эдийн засгийн өсөлтийг сааруулж болзошгүй байна.

Зураг 20. Дэлхийн эдийн засгийн өсөлтийн төсөөлөл⁸ (хувь)



Эх сурвалж: Дэлхийн эдийн засгийн төлөвийн тайлангууд, Блүүмберг терминал

БНХАУ: Тус улсын эдийн засаг 2023 оны эхний хагаст 5.5 хувиар өссөн ч үл хөдлөх салбарын хямрал үргэлжилж, экспорт, гадаад хөрөнгө оруулалт буурч, дотоод хэрэглээний өсөлт саарах хандлагатай байгаа нь дэлхийн зах зээлд худалдааны эргэлт, түүхий эдийн эрэлт, үнэ буурах эрсдэлийг нэмэгдүүлж байна. Эдийн засгийг идэвхжүүлэх зорилгоор тус улсын төв банкнаас бодлогын хүү болон банкнуудын заавал байлгах нөөцийн хувь хэмжээг бууруулах арга хэмжээг

авч хэрэгжүүлж байна. Үл хөдлөх салбарыг дэмжих зорилгоор орон сууцны зээлийн хүүг бууруулах боломжийг бүрдүүлж, шинэ орон сууцны урьдчилгаа төлбөрийн хувь хэмжээг бууруулаад байна. Мөн аж үйлдвэрийн салбарыг дэмжихэд чиглэсэн нэмэлт бодлогын арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх талаар мэдэгдээд байна. Цаашид БНХАУ-ын засгийн газраас бодлогын дэмжлэгийн цар хүрээг хэрхэн тэлэх нь эдийн засгийн өсөлтийг тодорхойлох гол хүчин зүйл болж байна. ОУВС-гаас БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлт 2023 онд засгийн газрын зорилтот түвшин буюу 5.0 хувьд хүрэх бол 2024 онд 4.2 хувь байна гэж тооцоолсон. Харин Эдийн Засгийн Хамтын

⁷ 2010-2019 дундаж өсөлт 3.8 хувь, ОУВС-гийн тооцоолол

⁸ 2023 оны 10 дугаар 11-ний өдрийн байдлаар

Ажиллагаа ба Хөгжлийн Байгууллага БНХАУ-ын эдийн засгийг 2023 онд 5.1 хувиар, 2024 онд 4.6 хувиар тус тус өсөх төлөвийг зарлаад байна.

ОХУ: Украинд болж буй дайны улмаас 4 улирал дараалан агшсан ОХУ-ын эдийн засаг өнгөрсөн оны суурийн нөлөөгөөр 2023 оны 2 дугаар улиралд 4.9 хувиар өслөө. Гэсэн хэдий ч дайнтай холбоотой төсвийн зардлын өсөлт, экспортын орлогын бууралт, импортын өсөлтийн нөлөөгөөр рублийн ханш суларч, төв банк бодлогын хүүг 13 хувьд хүргэж нэмэгдүүлээд байна. Цаашид дайнтай холбоотойгоор ОХУ-ын эдийн засагт тогтворгүй байдал үргэлжлэх төлөвтэй байна. ОУВС тус улсын эдийн засгийг 2023 онд 2.2 хувиар, 2024 онд 1.1 хувиар тус тус өснө гэж тооцоолж байна.

АНУ: АНУ-ын инфляц зорилтот түвшнээс өндөр хэвээр байна. Төв банк эдийн засгийн халалтыг намжаах зорилгоор мөнгөний хатуу бодлогыг үргэлжлүүлэх талаар зах зээлийн болгоомжлолоос үүдэн Засгийн газрын 10 жилийн хугацаатай үнэт цаасны өгөөж сүүлийн 15 жилийн хамгийн өндөр түвшинд хүрсэн тохиолдол гарлаа. Хөрөнгө оруулалт, хэрэглээний өсөлтийн нөлөөгөөр АНУ-ын эдийн засгийн өсөлт 2023 онд 2022 оны түвшинд буюу 2.1 хувьд байх бол мөнгөний хатуу бодлого, хэрэглээний өсөлтийн эрчмийн бууралтын нөлөөгөөр тус улсын өсөлт 2024 онд 1.5 хувьд хүрч буурна гэж ОУВС тооцоолж байна.

Евро бүс: Европын төв банк инфляцыг хязгаарлах зорилгоор бодлогын хүүг 10 удаа дараалан нэмэгдүүлж, түүхэн дээд түвшинд хүргээд байна. Цар тахлын дараах үйлчилгээний салбарын сэргэлт нь тус бүсийн эдийн засгийн өсөлтийг дэмжиж байгаа ч инфляцаас шалтгаалсан хэрэглээ, хөрөнгө оруулалтын бууралт үргэлжлэх төлөвтэй байна. Үнийн өсөлт, мөнгөний хатуу бодлогын нөлөөгөөр тус бүсийн эдийн засгийн өсөлт 2023 онд 0.7 хувь, 2024 онд 1.2 хувь байх тооцооллыг ОУВС зарлаад байна.

Түүхий эдийн зах зээлийн хандлага

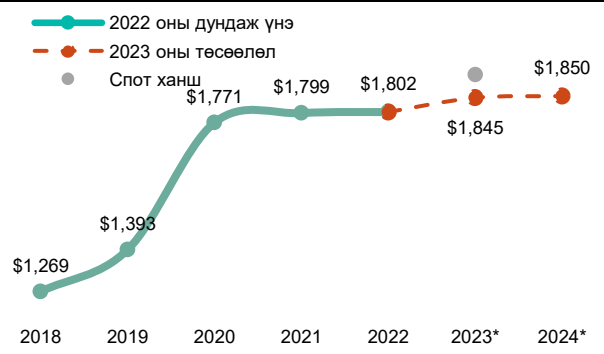
Зэс: Зэсийн үнэ 2023 оны эхний 9 сарын дунджаар 8,271 ам.доллар болж, өмнөх оны эцсээс 7 хувиар буурсан байна. Чили, Перу дэх уурхайнууд усны нөөц болон ажил хаялтаас шалтгаалан олборлолт нь удаашраад байна. Түүнчлэн, сэргээгдэх эрчим хүч, цахилгаан автомашины үйлдвэрлэл нэмэгдэж байгаа нь зэсийг эрэлтийг нэмэгдүүлэх төлөвтэй байна. Олон улсын шинжээчдийн таамаглалаар 2023 оны дундаж үнэ 8,600 ам.доллар, 2024 онд 9,000 ам долларт хүрэхээр байна.

Алт: Алтны үнэ 2022 оны эхний 9 сарын дунджаар 1,914 ам.доллар болж, өмнөх оны эцсээс 6 хувиар өсөөд байна. Дэлхийн эдийн засгийн тодорхой бус байдал нэмэгдэж, байнгын өндөр инфляцтай байгаа энэ орчинд алтны эрэлт нэмэгдэж байна. Олон улсын шинжээчдийн таамаглалаар 2023 оны дундаж үнэ 1,845 ам.доллар, 2024 онд 1,850 ам долларт хүрэхээр байна.

Зураг 21. Зэсийн үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл (ам.доллар/тонн)



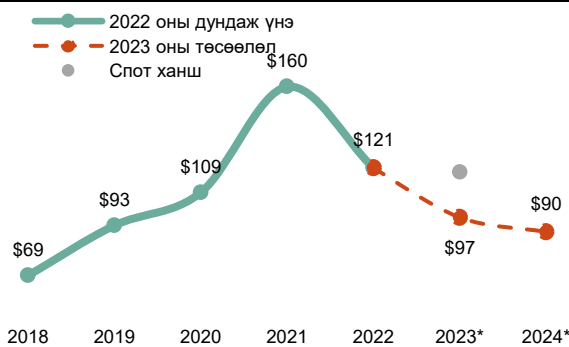
Зураг 22. Алтны үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл (ам.доллар/трой унц)



Эх сурвалж: Блүүмберг терминал

Төмрийн хүдэр: Төмрийн хүдрийн 2023 оны эхний 9 сарын дундаж үнэ 119 ам.доллар болж, өмнөх оны эцсээс 2 хувиар буурсан байна. Африк, Австрали зэрэг улсууд шинэ уурхайн бүтээн байгуулалтын төслүүдийг эрчимжүүлж, Бразил улс нийлүүлэлтээ жил болгон 6 хувиар нэмэгдүүлэхээ зарлаад байна. Эрэлт талаас БНХАУ-ын аж үйлдвэрлэлийн салбарын сэргэлт удаашралтай байгаагаас шалтгаалан сул байхаар байна. Олон улсын шинжээчдийн таамаглалаар төмрийн хүдрийн дундаж үнэ 2023 онд 97 ам.доллар, 2024 онд 90 ам.долларт хүрэхээр байна.

Зураг 23. Төмрийн хүдрийн үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл (ам.доллар/тонн)



Зураг 24. Нүүрсний үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл (ам.доллар/тонн)

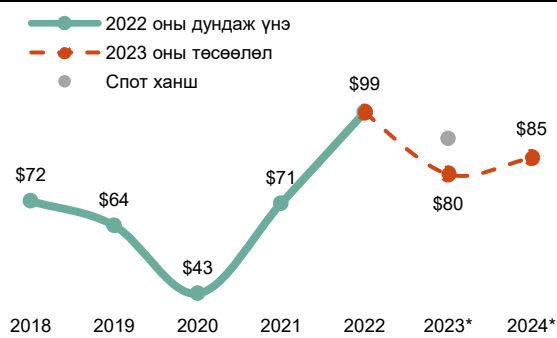


Эх сурвалж: Блүүмберг терминал

Коксжих нүүрс: Австралийн сайн чанарын коксжих нүүрсний үнэ 2023 оны эхний 9 сарын дундаж 290 ам.долларт хүрч, өмнөх оны эцсээс 20 хувиар буурсан байна. Байгалийн гамшгаас шалтгаалан саатаад байсан Австралийн нүүрсний олборлолт хэвийн болсон. Мөн, БНХАУ бүх төрлийн коксжих нүүрсний татварыг 2022 оны 5 дугаар сараас эхлэн 2023 оны 4 сар хүртэл чөлөөлснөөр нийлүүлэлт нэмэгдэж, коксжих нүүрсний нөөц 4 сар дараалан өсөж, 2018 оноос хойших дээд түвшинд хүрлээ. Олон улсын шинжээчдийн таамаглалаар 2023 оны дундаж үнэ 250 ам.доллар, 2024 онд 215 ам.долларт хүрэхээр байна.

Газрын тос: Брент газрын тосны 2023 оны эхний 9 сарын дундаж үнэ 91 ам.долларт хүрч өмнөх оны эцсээс 8 хувиар өслөө. ОПЕК-ийн орнууд 6 дугаар сард 2024 онд олборлох газрын тосны хэмжээг бууруулах шийдвэрээ зарласан. Улмаар газрын тосны үнэ 8 дугаар сард 85 ам.доллар болж өмнөх сараас 6 хувиар өсөөд байна. 2024 оны дэлхийн эдийн засгийн өсөлтийн удаашрал, БНХАУ-ын үл хөдлөх хөрөнгийн салбарын хямралаас үүдэж эрэлт багасах төлөвтэй байна. Олон улсын шинжээчдийн таамаглалаар 2023 онд оны дундаж үнэ 80 ам доллар, 2024 оны дундаж үнэ 85 ам.долларт хүрэхээр байна.

Зураг 25. Газрын тосны үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл (ам.доллар/баррель)



Эх сурвалж: Блүүмберг терминал

2.2. Макро эдийн засгийн 2024 оны төсөөлөл

Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн: 2024 онд эдийн засаг 7.0 хувиар өсөхөөр төсөөлж байна. Уул уурхайн бүтээгдэхүүнүүд, нүүрсний олборлолт, Оюутолгойн гүний уурхайн олборлолт эрчимжиж, зэсийн баяжмал дахь агууламж нэмэгдсэнээр уул уурхай, түүнээс хамааралтай тээврийн салбарын өсөлт эдийн засгийн өсөлтийн гуравны нэг орчмыг бүрдүүлнэ.

Хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний экспортын хоригийг цуцалж, нэвтрүүлэх зөвшөөрөлтэй боомтын тоог нэмэгдүүлж, татаасыг чөлөөлөх замаар хөдөө аж ахуйн салбар дах төрийн оролцоог шат дараатай бууруулна. Мөн хөдөө аж ахуйн зориулалттай тоног төхөөрөмжийн гаалийн албан татварын хөнгөлөлтийг үргэлжлүүлэх, мал, амьтны гоц халдварт өвчнөөс сэргийлэх вакцинаар бүрэн хангах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ. Ингэснээр хөдөө аж ахуйн салбарын хөрөнгө оруулалт нэмэгдэж, бүтээмжийн өсөлтөөр дамжин салбарын үйлдвэрлэл нэмэгдэнэ. Мөн бэлтгэсэн хадлангийн хэмжээ нэмэгдсэн нь 2023 оны сүүлийн хагас болон 2024 онд мал аж ахуйн салбарын тогтвортой, бүтээмжтэй үйл ажиллагаанд эергээр нөлөөлнө.

“УБТЗ” ХНН-ийн дотоодын ачаа тээвэр, зорчигч тээврийн тарифыг 2023 онд нэмэгдүүлсэн (Шигтгээ 4). Энэ нь төмөр замын салбарын үр ашиг, хөрөнгө оруулалтын өгөөжийг нэмэгдүүлж, салбарын үйлдвэрлэлийн суурь, бүтээмжийг зах зээлийн зарчмаар тэлэх нөлөөтэй. Жишээлбэл, тарифын өөрчлөлтийн дараа “УБТЗ” ХНН нь ачааны вагоны тоо хэмжээг нэмэгдүүлэх, хөдлөх бүрэлдэхүүний засварын төвийн өргөтгөлийн ажлуудыг 2024 оноос эхлэн хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн. Эдгээр арга хэмжээний нөлөөгөөр тээврийн салбарын эдийн засаг дах суурь тэлж, үйлдвэрлэл нэмэгдэнэ.

Шигтгээ 4. “УБТЗ” ХНН-ийн тарифын өөрчлөлт

Төмөр замын тээвэр нь төрийн оролцоо өндөр салбаруудын нэг юм. Өрсөлдөөний тухай хуулийн 6.1-д Шударга өрсөлдөөн хэрэглэгчийн төлөө газар (ШӨХТГ) тус салбарын бүтээгдэхүүнийг борлуулах үнийн өөрчлөлтийг хянан зөвшөөрөл олгохоор заасан. Мөн цар тахал, олон улсын хямралт нөхцөл байдал, “Коронавируст халдвар (Covid-19)-ын цар тахлын үед эдийн засгийг идэвхжүүлэх, иргэдийн амьжиргааг дэмжих нийгмийн хамгааллын зарим арга хэмжээний тухай” Засгийн газрын тогтоолоос шалтгаалан тарифыг нэмэгдүүлэлгүй, УБТЗ-ын даргын 2018 оны А-314 тоот тушаалаар тогтоосон тарифыг мөрдөн үйл ажиллагаа явуулж байсан.

“УБТЗ” ХНН нь Монгол Улсын эдийн засгийн нөхцөл байдал, хэрэглэгчдийн эрх ашгийг харгалзан жилд дунджаар ачаа тээврээр 10-45 хувийн алдагдал, зорчигч тээврээр 45-65 хувийн алдагдал хүлээн ажилладаг. Жишээлбэл, 2022 онд орон нутгийн ачаа тээврийн тарифын 19 бүлгээс 13 бүлэгт нь нийт 51.3 тэрбум төгрөгийн, зорчигч тээврээс 63.1 тэрбум төгрөгийн алдагдал тус тус хүлээсэн байна.

Үнэ тарифын зохицуулалтаас үүдэлтэй “УБТЗ” ХНН-ийн үйл ажиллагааны алдагдал нь шаардлагатай хүчин чадлыг нэмэгдүүлж, үйл ажиллагааг сайжруулах боломжийг хязгаарлаж байсан. Тухайлбал, улсын хэмжээнд ашиглагдаж буй нийт зүтгүүрийн вагоны 41 хувь, ачааны вагоны 94 хувь нь 25-аас дээш жилийн насжилттай, ашиглалтын хугацаа нь дуусах дөхсөн вагон байна. Иймд Засгийн газраас үнэ тарифын мөрдлөгт өөрчлөлт оруулж, тарифыг ашигтай түвшинд хүртэл өсгөх чиглэл өгч дотоодын ачаа тээврийн 16, зорчигч тээврийн 2 бүлгийн үнэ, тарифын өөрчлөлтийг ШӨХТГ-аас хянаж, зөвшөөрөл олгосон.

Мөн БНХАУ-ОХУ чиглэлийн чингэлэг тээвэрлэлтэд олгож буй дамжин өнгөрөх ачаа тээвэрлэлтийн нэгдсэн нэвтрэх тарифын хөнгөлөлтийг 61 хувиас 51 хувь болгон буурууллаа.

“Шинэ сэргэлтийн бодлого” болон “Монгол Улсын хөгжлийн 2024 оны төлөвлөгөө”-нд туссан бодлогын чиглэл, зарчмыг баримталж, хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулж, үйлдвэржилтийн болон дэд бүтцийн төслүүдийг хэрэгжүүлснээр барилга, боловсруулах, худалдаа, үйлчилгээ зэрэг уул уурхайн бус салбарууд эдийн засгийн өсөлтийг дэмжинэ. Эдгээр үйлдвэржилт, дэд бүтцийн төслүүдийн хэрэгжилт эдийн засаг дахь үндсэн хөрөнгийн хуримтлалыг нэмэгдүүлэх бол өрхийн цалингийн орлого өссөнөөр дотоод эрэлтийн төлөв сайн байх хүлээлттэй байна.

Шигтгээ 5. Хөрөнгө оруулалтын орчин

Хөрөнгө оруулалтын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл

Эдийн засаг, хөгжлийн яамнаас Хөрөнгө оруулалтын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл болон дагалдах хуулийн төслийг боловсруулж 2023 оны 4 дүгээр сарын 14-ний өдрөөс эхлэн 2 сарын хугацаанд олон нийтээс санал авч, 2 удаа нээлттэй хэлэлцүүлгийг зохион байгуулсан.

Тус хугацаанд олон улсын байгууллага, хөгжлийн түнш, Монгол Улсад суугаа Элчин сайдын яамд, мэргэжлийн холбоод, бизнесийн зөвлөл, танхимууд, төрийн байгууллага, гадаад, дотоодын аж ахуйн нэгж, иргэдээс нийт 695 саналыг хүлээн авсан бөгөөд нийт ирүүлсэн саналын 60 хувийг тусган Хөрөнгө оруулалтын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг боловсруулан Засгийн газрын 2023 оны 6 дугаар сарын 21-ний

едрийн хуралдаанаар хэлэлцүүлж, улмаар 2023 оны 6 дугаар сарын 23-ны өдөр Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлсэн.

Хуулийн төсөлд хөрөнгө оруулалтын үйл ажиллагааг хориглосон, хязгаарласан зарим зохицуулалтуудыг арилгах, хөрөнгө оруулагчдад үзүүлэх баталгааг олон улсын сайн туршлагад нийцүүлэх, хөрөнгө оруулагчийн эрх, ашгийг хамгаалах зөвлөл буюу гомдол шийдвэрлэх тогтолцоог бүрдүүлэх, хөрөнгө оруулагч, төр хооронд үүссэн хөрөнгө оруулалтын маргааныг олон улсын арбитрын журмаар шийдвэрлүүлэх эрхийг баталгаажуулах, хөрөнгө оруулалтыг хамгаалах, дэмжих үүргийг төрийн бүх байгууллагуудын чиг үүрэг болгон тусгах, төрөөс хийх төлөвлөгөөт хяналт шалгалтын давхардлыг арилгах, тогтворжуулах гэрчилгээ олгох шалгуурыг хялбаршуулж, цахимаар олгох нөхцөлийг бүрдүүлэх зэрэг зохицуулалтуудыг тусгасан.

Гадаадын хөрөнгө оруулагчдын гомдол шийдвэрлэлт

Эдийн засаг, хөгжлийн яам нь хөрөнгө оруулагчийн хууль ёсны эрх ашгийг хамгаалах чиглэлээр онцгой анхаарч, хөрөнгө оруулагчийн гомдлыг тогтмол хүлээн авч, Засгийн газрын хуралдаанд танилцуулан шийдвэрлүүлж, хэрэгжилтэд байнгын хяналт тавьж ажиллаж байна.

Энэхүү ажлын хүрээнд Засгийн газрын 2022 оны 413 дугаар тогтоолоор сэргээгдэх эрчим хүч, уул уурхай болон бусад чиглэлд үйл ажиллагаа явуулж буй гадаадын хөрөнгө оруулалттай 32 аж ахуйн нэгжээс ирүүлсэн гомдлыг, 2023 оны 160 дугаар тогтоолоор уул уурхай, газрын тос, иргэний агаарын тээвэр болон барилгын салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй гадаадын хөрөнгө оруулалттай 5 аж ахуйн нэгжээс ирүүлсэн гомдлыг судалж, хуулийн дагуу шуурхай шийдвэрлэхийг холбогдох байгууллага, албан тушаалтанд үүрэг болгосон.

Хөрөнгө оруулагчийн гарын авлага

Эдийн засаг, хөгжлийн яам нь Германы олон улсын хамтын ажиллагааны нийгэмлэгтэй хамтран хөрөнгө оруулагч нарт зориулсан гарын авлагыг бүрэн шинэчилж эхний төслийг “Монголын эдийн засгийн форум 2023”-ын үеэр танилцуулсан.

Тус гарын авлагад Монгол Улсын эдийн засгийн нөхцөл байдал, хөрөнгө оруулалт, бизнесийн орчин, худалдаа болон гаалийн зохицуулалт, ажиллах хүч болон визний мэдээлэл, татварын орчин, компанийн бүртгэл, үйл ажиллагаа болон тусгай зөвшөөрөл, Засгийн газрын бодлого, хөрөнгө оруулалтын боломж, дэмжлэг зэрэг бизнесийн үйл ажиллагаа эхлүүлэхээс татан буугдах хүртэлх хөрөнгө оруулагч нарт шаардлагатай бүхий л мэдээллийг 12 бүлэгт цогцоор нь багтаасан.

Түүнчлэн Засгийн газрын 2023 оны 233 дугаар тогтоолын хэрэгжилтийн хүрээнд зочид буудал, байр сууц, худалдаа, нийтийн хоолны үйлчилгээний салбарт бизнес эрхлэлтийг дэмжиж, зохицуулалтыг хялбаршуулна. Мөн 2023-2025 оныг “Монголд зочлох жил” болгон зарласан бодлогын хүрээнд аялал жуулчлалын үйлчилгээ, дэд бүтцийг сайжруулж, жуулчлалын бүс байгуулах арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр худалдаа, үйлчилгээний салбаруудын үйл ажиллагааг дэмжинэ.

Инфляц: Засгийн газар, төв банкнаас макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах хүрээнд төсөв, мөнгөний хатуу бодлогыг хэрэгжүүлж байна. Мөн экспортын орлогыг нэмэгдүүлж, валютын бодит мөнгөн орлогыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн арга хэмжээний үр дүнд гадаад валютын албан нөөц нэмэгдэж байна.

Засгийн газрын 2023 оны 233 дугаар тогтоолын хэрэгжилтийн хүрээнд мал, амьтны гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүний гэрчилгээ авах, хүсэлт гаргах, хянах, олгох үйл ажиллагааг цахим хэлбэрт шилжүүлж, хөдөө аж ахуйн биржийн үйл ажиллагааг идэвхжүүлэн, хот, суурин газарт нийлүүлэгдэж байгаа махнаас авах төлбөр хураамж, хянан шалгалтын давхардлыг арилгаж, үйл ажиллагааг хөнгөвчлөх замаар хүнсний бүтээгдэхүүний нийлүүлэлтийн сувгийг нэмэгдүүлнэ. Эдгээр арга хэмжээнүүдийн хэрэгжилтийн үр дүнд инфляцын түвшин 2024 оны эцэст 8 хувь орчимд байхаар төсөөлж байна.

Гадаад худалдаа: 2024 онд экспорт 15.4 тэрбум ам.доллар, импорт 10.0 тэрбум ам.долларт хүрч, гадаад худалдаа 5.4 тэрбум ам.долларын ашигтай гарахаар төсөөлж байна. Засгийн газраас гадаад худалдааг хөнгөвчлөх, экспортын зах зээлийг өргөжүүлэх, хилийн боомтуудын дэд бүтцийг нэмэгдүүлж, ачаа нэвтрүүлэх процессыг хөнгөвчлөх, уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржийн тогтолцоог өргөжүүлэх арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлнэ. Энэ хүрээнд нүүрс, төмрийн хүдэр, газрын тос, алтны экспортыг нэмэгдүүлэх, тээвэр зохион байгуулалтыг оновчтой хийх, хилийн боомтуудын төмөр замын холболтыг эрчимжүүлэх, бүх боомтод ухаалаг гарцыг ашиглалтад оруулах, хатуу хучилттай авто замаар холбох, уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржээр арилжаалсан нүүрсийг тусгай гарцаар нэвтрүүлж, биржээр арилжаалах бүтээгдэхүүний тоо хэмжээг нэмэгдүүлэх зэрэг арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлнэ. Үүний үр дүнд 2024 онд голлох бүтээгдэхүүний экспортын биет хэмжээг нүүрс 60 сая тонн, зэсийн баяжмал 1,500 мянган тонн, төмрийн хүдэр 8,400 мянган тонн, газрын тос 4,850 мянган баррель, алт 20 тонн байхаар төсөөлж байна.

2024 онд хийгдэх хилийн боомтуудын бүтээн байгуулалт, төмөр зам болон автозамын сүлжээний өргөтгөл, цахилгаан эрчим хүчний станцуудын өргөтгөл болон шинэ бүтээн байгуулалтын томоохон төслүүдийн нөлөөгөөр тоног төхөөрөмж, барилгын материалын импорт нэмэгдэхээр байна. Мөн хүнсний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлж, хүнсний хэрэглээг дотоодоос хангах чиглэлд хэрэгжүүлэх арга хэмжээнээс шалтгаалан сүү, гурил, хүнсний ногоо зэрэг зарим хүнсний бүтээгдэхүүний импортын өсөлт бага түвшинд байх төлөвтэй байна.

Гурав. Засгийн газраас 2024 онд баримтлах бодлого, тэргүүлэх чиглэл

“Монгол Улсын хөгжлийн 2024 оны төлөвлөгөө”-нд тусгагдсан бодлого, арга хэмжээнүүдийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн хүрээнд дараах 6 бодлогын чиглэлийг баримтлахаар тодорхойллоо.

Нэг. Эдийн засгийн тогтвортой байдлыг бэхжүүлэх.

Эдийн засгийг тогтворжуулах хүрээнд 2022-2023 онуудад авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний үр дүнг хадгалж, 2024 онд макро тогтвортой орчныг дэмжсэн төсөв, мөнгөний бодлогыг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлж, улсын зээлжих зэрэглэлийг нэг шатаар ахиулна.

Төсвийн бодлого: Төсвийн бодлогын хүрээнд төсвийн алдагдлыг хязгаарлаж, Засгийн газрын өрийн тогтвортой байдлыг хангана. Монгол Улсын хөгжлийн 2024 оны төлөвлөгөөг хэрэгжүүлж, төсвийн зардлын үр ашгийг сайжруулж, бодлогын орон зайг нэмэгдүүлнэ.

Төсөв, мөнгөний бодлогын уялдааг хангах: Макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах хүрээнд мөнгөний хатуу бодлогыг хэрэгжүүлэх, төв банк төсвийн шинжтэй арга хэмжээнээс бүрэн татгалзах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлснээр 2024 онд төсөв, мөнгөний бодлогын уялдаа хангагдана. Мөн Монголбанк гадаад валютын ханшийг зах зээлийн зарчмаар уян хатан тогтох нөхцөлийг бүрдүүлж, зах зээлийн хүлээлтийг эвдэхгүй байх, ил тод нээлттэй үйл ажиллагаа явуулах шаардлагатай байна. Түүнчлэн дотоодын санхүүгийн зах зээлд гадаадын банк, хөрөнгө оруулагчдыг нэвтрүүлэх замаар салбарын өрсөлдөөнийг нэмэгдүүлэх нь зүйтэй.

Хоёр. Экспортыг нэмэгдүүлэх.

Эдийн засгийн суурийг тэлэх, төрөлжүүлэх хүрээнд уул уурхайн болон уул уурхайн бус экспортыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг 2024 онд үргэлжлүүлэн авч хэрэгжүүлнэ.

Уул уурхайн экспортыг нэмэгдүүлэхэд уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржийн тогтолцоог бэхжүүлж, өргөжүүлнэ. Нүүрс, төмрийн хүдэр, хайлуур жонш, мөнгө, зэс зэрэг уул уурхайн бүх бүтээгдэхүүнийг үе шаттайгаар биржээр арилжиж, арилжсан бүтээгдэхүүнийг хилийн боомтын тусгай гарцаар нэвтрүүлнэ. Мөн нэг удаагийн арилжааны багцын дүнг нэмэгдүүлж, уул уурхайн бүтээгдэхүүний экспортын орлогыг нэмэгдүүлнэ.

Хилийн боомтын дэд бүтцийг нэмэгдүүлэх хүрээнд Гашуунсухайт-Ганцмод, Шивээхүрэн-Сэхээ, Ханги-Мандал, Бичигт-Зүүнхатавч хил дамнасан төмөр замын холболтыг эрчимжүүлж, боомтуудыг хатуу хучилттай авто замаар холбоно. Боомтуудад ухаалаг гарцыг бүрэн ашиглалтад оруулж, гаалийн бүрдүүлэлт, хяналтыг эрс хөнгөвчилнэ. Мөн боомтуудыг иж бүрнээр өргөтгөх ажлыг хэрэгжүүлж, Эрэнцав төмөр замын боомтыг олон улсын зэрэглэлтэй болгох, Цагаандэл-Уул боомтын бүтээн байгуулалтыг бүрэн дуусгах зэрэг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

Гадаад худалдааг хөнгөвчлөх хүрээнд "Гадаад худалдааны цахим нэг цонх" мэдээллийн системийг нэвтрүүлж, гадаад худалдааны явцад бүрдүүлэх баримт

бичгийн давхардлыг арилгаж, экспортод зарцуулах хугацааг 72 цагт хүргэж бууруулна. Экспортын зах зээлийг өргөжүүлэх хүрээнд БНСУ-тай Эдийн засгийн түншлэлийн хэлэлцээрийг шинээр байгуулах, БНХАУ болон Эмират улстай Чөлөөт худалдааны хэлэлцээр байгуулахаар хамтран ажиллах, Тайланд, Вьетнам, Энэтхэг улстай хөрөнгө оруулалтыг харилцан хамгаалах тухай хэлэлцээрийг шинэчлэн байгуулах зэрэг ажлуудыг хэрэгжүүлнэ. Түүнчлэн Евразийн эдийн засгийн холбоотой чөлөөт худалдааны түр хэлэлцээрийг 3 жилийн хугацаатай байгуулахаар тохиролцоод байна. Хэлэлцээрийн үр дүнд Монгол Улсаас ОХУ руу экспортлох ноос, ноолуур, мах, махан бүтээгдэхүүн, арьс ширний 894 нэр төрлийн бүтээгдэхүүнд ногдох ОХУ-ын импортын татварыг чөлөөлнө.

Гурав. Зохицуулалтыг хялбарчилж, бизнесийг дэмжих.

Аливаа төрлийн бизнес эрхлэхэд тулгарч буй саад бэрхшээлийг шийдвэрлэх чиглэлд төрийн зохицуулалтыг хялбарчилж, хувийн секторын чөлөөт өрсөлдөөнийг дэмжих арга хэмжээг 2024 онд авч хэрэгжүүлнэ. Энэ хүрээнд бизнесийн бүх төрлийн үйл ажиллагаанд байгаль орчны үнэлгээ хийлгэхийг шаардаж буй зохицуулалтыг оновчтой болгож, хялбаршуулна. Бизнесийн үйл ажиллагаанд тавигдах стандартыг тогтоож, байгаль орчны үнэлгээ хийх зайлшгүй шаардлагатай тохиолдолд үнэлгээ хийхтэй холбоотой төрийн байгууллагын үйл ажиллагааг цахимаар шийдвэрлэдэг болно.

Импортын зардлыг бууруулах хүрээнд гаалийн баталгаат агуулахад олон улсын стандартыг нэвтрүүлж, мөрдүүлэх замаар цахим бүртгэлийн системээр бүх төрлийн үйл ажиллагааг автоматжуулж, хүний оролцоо, чирэгдлийг бууруулна.

Төрөөс олгодог тусгай зөвшөөрлийг бүрэн цахим хэлбэрт шилжүүлэх хүрээнд салбар салбарт байгаа тусгай зөвшөөрөл олгоход оролцдог элдэв комисс, зөвлөл, хороог татан буулгаж, Монгол Улс тариалах, үйлдвэрлэх боломжгүй бүтээгдэхүүнд импортын тусгай зөвшөөрөл шаарддагийг хязгаарлана. Мөн *магадлан итгэмжлэх тогтолцоог сайжруулах* хүрээнд эрүүл мэнд, боловсрол зэрэг салбаруудын стандартыг хялбарчилж, тодорхой, хэрэгжихүйц болгох, хэрэгжилтийг хэрэглэгчдийн үнэлгээгээр тодорхойлох, хяналт шалгалтын тоо, давтамжийг цөөрүүлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

Дөрөв. Салбаруудыг татааснаас чөлөөлж, цогц шинэчлэл хийх.

Эдийн засгийн салбаруудын өрсөлдөөнийг дэмжих, зах зээл дэх төрийн оролцоог бууруулах чиглэлд 2024 онд хөдөө аж ахуйн салбарт бодлогын цогц шинэчлэл хийх, Улаанбаатар хотын агаарын бохирдлыг бууруулах, нийтийн тээврийн тогтолцоог шинэчлэхэд чиглэсэн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

Хөдөө аж ахуйн салбар: Хүнс үйлдвэрлэл, хөдөө аж ахуйн салбарын бодлогыг цогцоор нь шинэчилж, бие даасан хувийн хэвшлийн оролцогчид бүхий зах зээл болж төлөвших үйл явцыг дэмжинэ. Энэ хүрээнд төрөөс хүнс, хөдөө аж ахуйн салбарт олгож буй бүх төрлийн үр ашиггүй татаасыг зогсоох, аливаа бүтээгдэхүүний (тухайлбал, мах) үнийг хязгаарлах зорилгоор нөөц бүрдүүлэх үйл ажиллагаанд төрөөс оролцохгүй байх зэргээр зах зээл дэх төрийн оролцоог бууруулна. Мөн ХАА-н биржийн үйл ажиллагааг идэвхжүүлэх, хот суурин газруудын ойролцоо мах, малын

зах нээхийг дэмжих замаар хүнсний бүтээгдэхүүний нийлүүлэлтийн сувгийг нэмэгдүүлэх, вакцинжуулах үйл ажиллагааг үр ашигтай зохион байгуулах, вакцинжуулалтын тогтолцоог сайжруулна.

Эрчимжсэн мал аж ахуйг дэмжиж, хөдөө аж ахуйн салбарын бизнесийг илүү бүтээмжтэй хэлбэрт шилжүүлэхэд оновчтой бодлого хэрэгжүүлнэ. Тухайлбал, хадлан, тэжээлийн тариалангийн тоног төхөөрөмжийг импортын тарифаас чөлөөлж, бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагааны зардлыг бууруулна. Хүнс, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний гадаад худалдааг нээлттэй болгож, гадаад эрэлтийг нэмэгдүүлэх, угаасан ноолуур, боловсруулаагүй арьс, ширний экспортыг хориглосон техникийн зохицуулалтыг хугацаагүйгээр хүчингүй болгоно. Мөн бүх боомтоор хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн (мах, махан бүтээгдэхүүн, байгалийн хадлан, тэжээл, бордоо) экспортлохыг зөвшөөрөх арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.

Улаанбаатар хотын агаарын бохирдол: Агаарын бохирдлыг бууруулах, дэд бүтцийн чанар, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх хүрээнд утаа багатай түлшний стандартыг тогтоон мөрдүүлж, зах зээлийг нь либералчилна. Мөн гэр хороолол дахь дэд төвүүдийн суурилагдсан дэд бүтцийн ашиглалтыг нэмэгдүүлж, Хөшигийн хөндийн шинэ хотын инженерийн дэд бүтцийн төслийг үргэлжлүүлнэ.

Авто замын түгжрэл, нийтийн тээвэр: Улаанбаатар хотын зорчих дэд бүтцийн хүртээмжийг сайжруулах хүрээнд метро барих ажлыг эхлүүлнэ. Мөн Сэлбэ сэргэлт, шинэ тойрог зам, Туулын хурдны зам, нүхэн гарцын төслүүдийг эрчимжүүлж, RFID системийг нэвтрүүлнэ. Нийтийн тээвэрт цогц шинэчлэл хийх хүрээнд нийтийн тээврийн салбар дахь төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг оновчтой хэлбэрт шилжүүлж, нийтийн тээврээр үйлчлүүлэгчийн эрх ашгийг эрхэмлэсэн засаглалын хэлбэрийг бий болгоно. Мөн нийтийн тээврийн зорчих маршрутын зохион байгуулалтыг дэлхийн том хотуудын стандартын түвшинд сайжруулж, либералчлалыг үе шаттай хэрэгжүүлнэ.

Тав. Хөрөнгө оруулалтыг дэмжиж, эдийн засгийг төрөлжүүлэх.

Эдийн засгийг төрөлжүүлэх, бүтээгдэхүүнүүдийн боловсруулалтын түвшнийг шат ахиулах хүрээнд хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулж, уул уурхайн болон уул уурхайн бус салбарын үйлдвэрлэлийг дэмжинэ.

Уул уурхайн салбарт геологи, хайгуулын ажлыг эрчимжүүлж, хайгуулын лицензийг нэмэгдүүлэх, ордуудын ашиглалтыг нэмэгдүүлнэ. Энэ хүрээнд агаарын геофизикийн судалгааг үргэлжлүүлэн гүйцэтгэж, урьдчилсан илэрц өндөртэй байршлуудыг хувийн хөрөнгө оруулагч нарт дуудлага худалдаагаар борлуулдаг тогтолцоо, зарчимд шилжинэ. Мөн уул уурхайн салбарын бизнесийн тогтвортой үйл ажиллагааг хангахад химийн хортой болон тэсэрч дэлбэрэх аюултай бүтээгдэхүүнийг импортлох асуудлыг БНХАУ-тай харилцан тохиролцоно.

Боловсруулах салбарт зэсийн баяжмал боловсруулах үйлдвэр, нүүрс баяжуулах үйлдвэр, гангийн үйлдвэр, ураны олборлолт, хүдрийн баяжмал боловсруулах үйлдвэр байгуулахад хөрөнгө оруулалт татах ажлыг хэрэгжүүлнэ. *Барилгын салбарт* ипотекийн санхүүжилтийн тогтолцоог шинэчлэн эх үүсвэрийг шийдвэрлэж, хувийн хэвшил сонирхох бүтээгдэхүүн болгоно. Барилга, худалдаа, үйлчилгээ,

тээвэр зэрэг салбарт цалинг цагаар тооцдог системд бүрэн шилжиж, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжинэ.

Аялал жуулчлалын авто замын сүлжээг нэмэгдүүлж, нисэх буудлуудыг олон улсын стандартад нийцүүлж, 200 км тутамд амрах өртөөнүүдийг байгуулна. Түүнчлэн түүх, соёл, байгалийн үзэсгэлэнт газрын нөөц, археологи, байгалийн үзэсгэлэнт газрын нөөц, палеонтологийн нөөцөд үндэслэсэн аялал жуулчлалын чөлөөт бүсийг байгуулна. Гадаад аялагчдад зориулсан татварын буцаан олголтын системийг нэвтрүүлж, автомашинтайгаа аялах боломжийг бүрдүүлнэ. Мөн технологийн олон улсын экспо зэрэг жуулчдыг татах арга хэмжээг нэмэгдүүлж, соёлын бүтээлч үйлдвэрлэлд хөрөнгө оруулалт татаж, хөгжүүлнэ.

Шигтгээ 6. Төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн тухай хууль

Монгол Улсын Их Хурлын 2022 оны 12 дугаар сарын 9-ний өдрийн чуулганаар Төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн тухай хууль батлагдсан. Энэхүү хуулийг 2023 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Хуулийн зорилт: Нийтийн зориулалттай дэд бүтэц, төрийн үйлчилгээний салбарт төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн төслийг хэрэгжүүлэх, хувийн хэвшлийн оролцоо, хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, төр, хувийн хэвшил эрсдэлийн оновчтой удирдлагад суурилан түншлэлийн гэрээний дагуу урт хугацаанд үр ашигтай хамтран ажиллах болон санхүү, төсвийн зохистой удирдлагыг хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан эрх зүйн таатай орчныг бүрдүүлэхэд оршино.

Үйлчлэх хүрээ: Төр, хувийн хэвшил хамтран хэрэгжүүлэх төслийг төлөвлөх, боловсруулах, үнэлэх, судлан шинжилсний үндсэн дээр төслийг сонгох, хувийн хэвшлийн түншлэгчийг сонгон шалгаруулах, түншлэлийн гэрээг байгуулах болон хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон харилцаанд уг хууль үйлчилнэ.

Түншлэлийн зарчим: Нийтийн зориулалттай дэд бүтэц, төрийн үйлчилгээний салбарт хэрэгжүүлэх, олон нийтийн ашиг сонирхолд нийцсэн, олон нийтэд үйлчлэх зорилгыг дэмжсэн, төрийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг сайжруулах, төсөв, санхүүгийн удирдлагад хяналт, зохицуулалтын тэнцвэрийг хангаж, хувийн хэвшилд суурилсан эдийн засгийн өсөлтийг дэмжихэд чиглэсэн, төр, хувийн хэвшлийн хооронд эрх, үүргийг тодорхойлж, эрсдэлийг оновчтой хуваарилах, сайн засаглалын зарчимд тулгуурлах, урт хугацаанд төсвийн зардлыг чанар, үр дүн, гүйцэтгэлд үндэслэн хуваарилах, төрийн үйлчилгээг хангах санхүүгийн эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх замаар эдийн засгийн үр ашгийг дээшлүүлэхэд чиглэсэн байх.

Түншлэлийн төрөл:

- Түншлэлийн төслийн зардлыг хэрэглэгчийн төлбөр, хураамж болон төслийн орлогоор санхүүжүүлэх
- Түншлэлийн төслийн зардлыг түншлэлийн гэрээнд заасны дагуу төсвөөс санхүүжүүлэх
- Холимог төрөл

Түншлэлийн гэрээний төрөл:

- Зураг төсөл, төсвийг боловсруулах, барих, ашиглах, шилжүүлэх
- Барих, ашиглах, шилжүүлэх
- Барих, шилжүүлэх, ашиглах
- Барих, түрээслэх, ашиглах, шилжүүлэх

- Барих, өмчлөх, ашиглах, шилжүүлэх
- Түрээслэх болон түрээслүүлж төрийн үйлчилгээг үзүүлэх
- Ашиглалт болон засвар арчлалтыг хэрэгжүүлэх
- Сэргээн засварлах, эзэмших, ашиглах, шилжүүлэх
- Удирдлагыг хэрэгжүүлэх
- Төслийн бүрэн шинжилгээгээр тодорхойлсон түншлэлийн гэрээний бусад төрлүүд *Барих-шилжүүлэх төрлөөр барьж байгуулаад шууд шилжүүлэх нөхцөлтэй, богино хугацаанд хэрэгжүүлэх, төсвийн хөрөнгө оруулалтаас үл ялгагдах төрлийн гэрээг байгуулах болон түншлэлээр хэрэгжүүлэхийг хориглоно.*

Түншлэлийн төв: Түншлэлээр хэрэгжүүлэх төслийн тооцоо судалгааг хийх, төслийг хөгжүүлэх, техник эдийн засгийн үндэслэлийг боловсруулах, эрсдэлийг үнэлэх, хувийн хэвшлийн оролцоо, чадамж, сонирхлыг тандан судлах, түншлэлийн төслийг хөрөнгө оруулагч болон бусад сонирхогч талуудад сурталчлах үндсэн чиг үүрэг бүхий төвийг байгуулна.

Түншлэлийн төсөл хөгжүүлэх сан: Түншлэлийг хэрэгжүүлэх, санхүүжилтийг шийдвэрлэх, төслийн бэлтгэл ажиллагаа, судалгаа шинжилгээ, сонгон шалгаруулалтыг явуулах, зөвлөх үйлчилгээний зардал болон түншлэлийн төвийн үйл ажиллагааны зардлыг санхүүжүүлэх зорилготой санг байгуулна.

Уг хуулийн хүрээнд хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж буй төслүүдээс:

- “Шинэ тойрог зам” төслийн урд хэсэг “Туулын авто зам” төсөл
- Хөвсгөл, Ховд, Дорнод, Өмнөговь аймгуудын нисэх буудлын хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх төслүүд
- “Рашаант-Хөшигийн хөндий-Хоолт зөрлөг” чиглэлийн 4 эгнээ, “Налайх-Багахангай-Чойр-Сайшанд-Замын-Үүд” чиглэлийн 2 эгнээ тусгай зориулалтын авто зам барих төсөл
- “Дархан-Алтанбулаг” чиглэлийн авто замыг 4 эгнээ болгон өргөтгөн шинэчлэх төсөл

Зургаа. Амьдралын чанарыг дээшлүүлэх.

Боловсрол, эрүүл мэндийн салбарт шинэчлэл хийх, иргэдийн нийгмийн баталгааг сайжруулах чиглэлд 2024 онд дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

Мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төвүүдийг хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлтэд нийцүүлэн дахин зохион байгуулж, Япон Улсын KOSEN стандартыг нэвтрүүлнэ. Ингэхдээ бүс нутаг бүрийн эдийн засгийн үйл ажиллагаатай уялдуулан төрөлжсөн хэлбэрээр хөгжүүлнэ. Мөн бүх шатны боловсролын байгууллагын сургалтын хөтөлбөр дэх англи хэлний агуулгыг нэмэгдүүлнэ.

Эрүүл мэндийн салбарт гадаад, дотоодын хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлж, тус салбарын өрсөлдөөн, үйлчилгээний чанарыг сайжруулж, хэрэглэгчдэд эрүүл мэндийн үйлчилгээний олон сонголтуудыг бий болгоно. Улсын эмнэлэг, эрүүл мэндийн байгууллагуудыг бодит үр дүнд суурилсан санхүүжилтийн тогтолцоонд үе шаттай шилжүүлнэ. Мөн зах зээл дэх чанартай эмийн нийлүүлэлтийг нэмэгдүүлэхэд эмийн хатуу зохицуулалттай орнуудын үйлдвэрлэгч нараас нэгдсэн байдлаар худалдан авалт хийх хэлцэл байгуулж, эмийг импортлоход хувийн хэвшлийн нээлттэй өрсөлдөөнийг дэмжинэ.

Иргэдийн нийгмийн баталгааг сайжруулах хүрээнд төрийн албан хаагчдын цалин, нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийг инфляцын түвшинтэй уялдуулан тодорхой дүрмээр нэмэгдүүлдэг тогтолцоонд шилжинэ. Зорилтот бүлгийн нийгмийн баталгааг дээшлүүлэх чиглэлд зорилтот бүлгийг зөв тодорхойлж, тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

Дөрөв. Болзошгүй эрсдэлийн тойм

Нэг. Орос-Украины нөхцөл байдал: Дайны нөхцөл байдал хүндэрсэн тохиолдолд манай улсын ОХУ, Европоос импортолдог стратегийн бүтээгдэхүүний нийлүүлэлт тасалдах, улмаар импортын бараа, бүтээгдэхүүний үнэ өсөх, үйлдвэрлэлийн зардал нэмэгдэх эрсдэл хэвээр байна. Мөн ОХУ-ын эсрэг бусад улсуудын авч хэрэгжүүлж буй санхүүгийн хориг арга хэмжээний нөлөөгөөр манай улсын ОХУ-тай хийх төлбөр тооцоонд саад үүсэж болзошгүй.

Хоёр. БНХАУ-ын эдийн засгийн сэргэлтийн удаашрал: Манай улсын худалдааны гол түнш БНХАУ-ын эдийн засгийн сэргэлт огцом удааширч, аж үйлдвэрийн салбарын эрэлт буурсан тохиолдолд манай улсын уул уурхайн голлох бүтээгдэхүүнүүдийн эрэлт, үнэ буурч, экспортын орлого төсөөллөөс бага байх эрсдэл байна. Тус улсын засгийн газраас эдийн засгийг эрчимжүүлэх бодлогын дэмжлэгийг хэрэгжүүлж, эдийн засгийн өсөлт зорилтот түвшин буюу 5 хувьд хүрэх хүлээлттэй байна.

Гурав. Санхүүгийн салбарын эмзэг байдал: Манай улсын санхүүгийн салбарын нийт активын 90 гаруй хувийг банкны салбар дангаараа бүрдүүлж байна⁹. Санхүүгийн салбарын тогтвортой байдал системийн нөлөө бүхий банкнуудын үйл ажиллагаанаас бүрэн хамаарч байгаа нь аливаа гадаад, дотоод эрсдэл үүссэн тохиолдолд банкны салбараар дамжин санхүүгийн салбарын тогтвортой байдал алдагдах эрсдэлийг нэмэгдүүлж байна. Иймд санхүүгийн салбарыг бэхжүүлэх, эрсдэлийг даван туулах чадварыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна.

Дөрөв. Эрчим хүчний хангамж: Манай улсын өнөөгийн эрчим хүчний хангамж, хүртээмж нь өсөн нэмэгдэж буй эрэлтийг хангаж чадахгүй байна. Эрчим хүчний салбарт хэрэгжиж буй хэрэглээнд суурилагагүй төлбөрийн систем нь хэрэглэгчид өөрийн эрчим хүч, дулааны хэрэглээгээ хэмнэх, зөвөөр удирдах хөшүүргийг бий болгож чадахгүй байгаагаас нэг хүнд ногдох эрчим хүч, дулааны хэрэглээ тасралтгүй нэмэгдэж байна. Мөн эрчим хүчний суурилагдсан хүчин чадал төдийлөн нэмэгдээгүй, станцуудын насжилт өндөр байгаа нь оргил ачааллын үеэр нийлүүлэлтийн доголдол, тасалдал үүсэх эрсдэлийг нэмэгдүүлж байна. Эрчим хүчний нийлүүлэлтийн доголдол нь бодит салбаруудын үйл ажиллагааг хязгаарлаж, нийт эдийн засгийн бүтээмжид сөргөөр нөлөөлж болзошгүй.

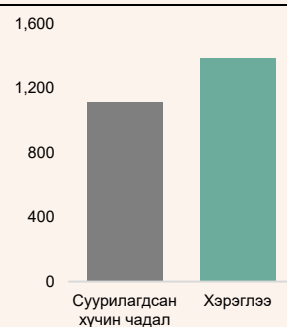
Шигтгээ 7. Эрчим хүчний хангамж

Монгол Улсын төвлөрсөн эрчим хүч, дулааны хангамжийн систем нь хурдацтай өсөж буй эрэлтийг хангаж чадахгүй түвшинд байна. Монгол Улс 2022 онд өмнөх оноос 3.3 хувиар их буюу 8.2 тэрбум кВт.ц цахилгаан эрчим хүч үйлдвэрлэсэн ч дотоодын хэрэглээний 20 хувийг буюу 2.1 тэрбум кВт.ц цахилгаан эрчим хүчийг импортолсон байна. Цахилгаан эрчим хүчний хэрэглээ сүүлийн жилүүдэд дунджаар 7-8 хувиар өсөж, цаашид 5-6 хувиар өсөхөөр байгаа нь дотоодын цахилгаан эрчим хүч үйлдвэрлэлийн ачааллыг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ эрчим хүчний импортыг өсгөхөөр байна.

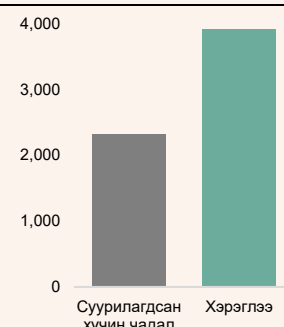
⁹ Монголбанк, Санхүүгийн зохицуулах хороо

Харин 2022 оны байдлаар өмнөх оноос 4.4 хувиар их буюу 15.6 сая Гкал дулаан үйлдвэрлэж¹⁰, нийт хэрэглээг дотоодын үйлдвэрлэлээр бүрэн хангасан хэдий ч оргил ачааллын үеийн хэрэглээ суурилагдсан хүчин чадлаасаа давж байгаа нь нийлүүлэлт тасалдах эрсдэл өндөр байгааг харуулж байна. Оргил ачааллын үед цахилгаан эрчим хүчний станцууд суурилагдсан хүчин чадлаас 19.5 хувиар, дулааны эрчим хүчний станцууд 40.9 хувиар давуулан ажиллаж байна.

Зураг 26. Цахилгаан эрчим хүчний үйлдвэрлэл, хэрэглээ, сая кВт цаг



Зураг 27. Дулааны эрчим хүчний үйлдвэрлэл, хэрэглээ, сая Гкал цаг



Эх сурвалж: Эрчим хүчний зохицуулах хороо

Эрчим хүчний хангамжийн сүлжээ, тоног төхөөрөмжийн дийлэнх нь хуучирч, элэгдсэн байна. Дулааны цахилгаан станцуудын насжилт 35-60 жил, цахилгаан түгээх сүлжээний насжилт 32-62 жил бөгөөд дулааны шугам сүлжээний дамжуулах хоолойн 30 хувь, дэд станцын 30 хувь нь тус бүр гучаас дээш жилийн насжилттай, ашиглалтын хугацаа дууссан тоног төхөөрөмжтэй байна.

Эрчим хүчний нийт үйлдвэрлэлд алдагдал өндөр байна. Дулааны эрчим хүчний 18-19 хувийг, цахилгаан эрчим хүчний 13-15 хувийг түгээлт, дамжуулалт болон барилга байгууламжийн дулааны алдагдлаас шалтгаалан алдаж байна.

Хэрэглээтэй уялдаагүй үнэ, тарифын системээс шалтгаалан хэрэглэгчид хэрэглээгээ хэмнэх, зөвөөр удирдах хөшүүрэггүй байна. Манай улсад 1 кВт цахилгаан эрчим хүчний үнэ өдөр, шөнийн хэрэглээнээс хамааран өөрийн өртгөөс даруй 31-63 хувиар бага буюу дунджаар 6.2-6.3 ам.цент байна. Гэсэн хэдий ч эрчим хүч, дулааны төлбөрийг нормд суурилсан байдлаар тооцдог, хэрэглэгч өөрийн дулааны хэрэглээг тохируулах боломжгүй байгаа нь хэрэглэгчид хэрэглээгээ хэмнэх, оновчтой удирдах хөшүүргийг бий болгохгүй байна.

Тав. Мал, амьтны өвчин, цаг агаар, ган, зуд: Мал, амьтны халдварт өвчин, цаг агаарын таагүй нөхцөл, ган зудын эрсдэлт хүчин зүйлсээс шалтгаалан хөдөө аж ахуйн болон аялал жуулчлалын салбарын үйлдвэрлэл, бүтээмж төсөөлсөн хэмжээнээс бага байх эрсдэлтэй. Түүнчлэн, 2022-2023 онд өвөлжилт тааруу, том малын зүй бус хорогдол өндөр байсан Увс, Завхан, Өмнөговь, Говь-Алтай, Баянхонгор аймгуудад 2023 оны бэлчээрийн ургамлын ургалт муу буюу зуншлага тааруу байсан. Улсын нийт мал сүргийн 28 хувийг бүрдүүлдэг эдгээр аймгуудад суурьшсан малчин өрхүүдийн хувьд он дараалсан тааруу зуншлагаас шалтгаалсан бодит орлогын бууралт ирэх онд гүнзгийрч, орлогын тэгш бус байдлыг нэмэгдүүлэх эрсдэлтэй байна.

Зургаа. Тээвэр, логистикийн хүндрэл: Замын-Үүд боомтын ачааллаас шалтгаалан тээвэр, логистикийн хүндрэл үүсэх, улмаар богино, дунд хугацаанд тээврийн зардал нэмэгдсэнээр импортын барааны үнэ өсөж, инфляцын дарамт нэмэгдэх, стратегийн бүтээгдэхүүний тээвэрлэлт саатаж, бодит салбаруудын

¹⁰ Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

үйлдвэрлэлийн орц тасалдах, урт хугацаанд эдийн засгийн нийт бүтээмж буурах эрсдэл байна. Иймд гадаад худалдааны саадгүй үйл ажиллагааг хангах хүрээнд Замын-Үүд боомтын хүчин чадлыг өргөтгөх зайлшгүй шаардлага тулгарч байна.

Долоо. Дэлхий нийтэд хүнсний үнэ өсөх: Дэлхийн инфляцын түвшний оргил үе өнгөрсөн хэдий ч хүнсний инфляц өндөр хэвээр байна. Ялангуяа, хөгжиж буй орнуудад хүнсний инфляц илүү өндөр хэвээр байна. 2023 оны 7 дугаар сард ОХУ Украины боомтыг бөмбөгдсөнөөр хоёр улсын Хар тэнгисийн үр тарианы хэлцэл цуцлагдсан нь дэлхийн хүнсний зах зээлд сөргөөр нөлөөлж, үнийг өсгөх хүчин зүйл боллоо. Түүнчлэн, дэлхийн цагаан будааны экспортын 40 орчим хувийг үйлдвэрлэдэг Энэтхэг улс цаг агаарын таагүй байдлаас шалтгаалан 40 хувиар бага ургац хураасан бөгөөд дотоодын хэрэгцээгээ хангах зорилгоор цагаан будааны экспортод хориг тавиад байна. Энэ нь дэлхийн цагаан будааны экспортыг 10 орчим хувиар бууруулах нөлөөтэй байна. Мөн дэлхийн дулаарал, уур амьсгалын өөрчлөлт хүнсний ургацад сөргөөр нөлөөлж болзошгүй байна. Улмаар дэлхийн хүнсний үнийн өсөлт манай улсын инфляцыг өсгөж болзошгүй байна.

Найм. Зээлжих зэрэглэл буурах болон аливаа төрлийн хориг: Хөрш орнуудыг хамарсан геополитикийн хүндрэлтэй асуудлууд өрнөж буй энэ үед манай улс аливаа төрлийн хоригт өртөхгүй байх, зээлжих зэрэглэлийг сайжруулах хүрээнд олон улсад баримталж буй дүрэм журмуудыг сайтар мөрдөж, зээлжих зэрэглэл тогтоодог болон хориг арга хэмжээ авах эрх бүхий олон улсын байгууллагуудад хүргүүлэх холбогдох үнэлгээний тайлангуудыг сайтар бэлтгэх нь зүйтэй байна. Зээлжих зэрэглэл буурч, аливаа хоригт орсон тохиолдолд гадаадын хөрөнгө оруулалт, гадаад зээлийн урсгал буурах, төлбөр тооцоо саатах зэрэг эрсдэлүүд үүсэж болзошгүй.



ЭДИЙН ЗАСАГ, ХӨГЖЛИЙН ЯАМ

Чингэлтэй дүүрэг, Ж.Самбуугийн гудамж,
Засгийн газрын XI байр, Улаанбаатар хот 15141,
Монгол Улс

info@med.gov.mn

(+976) 51263333